

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА**

Факультет геології, географії, рекреації і туризму

***Кафедра соціально-економічної географії і регіонаознавства
імені Костянтина Нємця***

До захисту допустити

Завідувач кафедри _____ Людмила НЄМЕЦЬ

«_____» _____ 2025 р.

ХАРАКТЕРИСТИКА СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ ЗАКАРПАТТЯ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

Виконав: студент 4 курсу, групи ГР-41
спеціальності 106 «Географія»
ОПП «Географія рекреації та туризму»
Лихоман Андрій Олександрович

Науковий керівник:

к. геогр. н., доцент Телебенєва Євгенія Юріївна

Кваліфікаційна робота захищена з оцінкою

Голова ЕК Тарас ПОГРЕБСЬКИЙ

Секретар ЕК Олена ПЕДЬ

«_____» _____ 2025 р.

Харків – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ	6
1.1. Сутність, історія та характерні особливості сільського туризму.	6
1.2. Місце сільського туризму у загальній класифікації.....	10
1.3. Методичні засади дослідження сільського туризму.....	14
РОЗДІЛ 2. РЕСУРСИ ЗАКАРПАТТЯ В АСПЕКТІ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ	21
2.1. Природно-географічні ресурси.....	21
2.2. Природно-антропогенні ресурси.....	28
2.3. Суспільно-історичні ресурси.....	32
2.4. Інфраструктурні ресурси.....	37
РОЗДІЛ 3. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ ЗАКАРПАТТЯ.....	43
3.1. Сучасний стан розвитку сільського туризму Закарпаття	43
3.2. Проблеми та стратегічні напрямки розвитку сільського туризму Закарпаття.....	48
3.3. Інноваційні підходи до організації сільського туризму в регіоні.....	54
ВИСНОВКИ.....	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	64

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сільський туризм як специфічний вид туристичної діяльності набуває особливого значення в умовах глобальних трансформацій, пов'язаних з економічними, соціальними та екологічними викликами сучасності. Потреба сучасної людини у відпочинку в екологічно чистому середовищі, пошук автентичності та унікальності туристичних вражень, посилення інтересу до культурної спадщини та традицій сприяють зростанню популярності сільського туризму у світі. Цей вид туризму не лише задовольняє рекреаційні потреби відвідувачів, але й виступає інструментом збереження сільських територій, розвитку місцевих громад, відродження та популяризації культурних традицій.

Для України, яка прагне інтегруватися до європейського та світового туристичного простору, розвиток сільського туризму має стратегічне значення. Це пов'язано з природно-географічними особливостями країни, значною часткою сільського населення, багатою культурною спадщиною та відносно низьким рівнем урбанізації окремих регіонів. Сільський туризм сприяє диверсифікації економіки сільських територій, створенню додаткових джерел доходу для місцевого населення, збереженню природного середовища та культурного ландшафту, формуванню позитивного туристичного іміджу країни.

Закарпаття як один із найбільш туристично привабливих регіонів України має унікальні передумови для розвитку сільського туризму. Мальовничі ландшафти, різноманітні природно-рекреаційні ресурси, багата етнокультурна спадщина, традиції гостинності та розвинена мережа сільських поселень створюють сприятливе середовище для формування конкурентоспроможного туристичного продукту. Сільський туризм у цьому регіоні має глибоке історичне коріння, проте саме в останні десятиліття він набув рис організованої галузі з власною інфраструктурою, стандартами обслуговування та маркетинговими стратегіями.

Дослідження теоретичних засад та практичних аспектів розвитку сільського туризму Закарпаття є актуальним з огляду на потребу в науковому осмисленні цього феномену, виявленні його специфічних характеристик, оцінці потенціалу та перспектив. Розуміння закономірностей розвитку сільського туризму в регіоні дозволить формувати ефективні стратегії його підтримки, визначати пріоритетні напрями інвестування, розробляти програми навчання для суб'єктів туристичної діяльності, створювати конкурентоспроможні туристичні продукти.

Особливої актуальності дослідження сільського туризму Закарпаття набуває в контексті посткризового відновлення туристичної галузі. Пандемія COVID-19, економічна криза, безпекові виклики призвели до трансформації туристичних потоків та переосмислення моделей туристичної діяльності. Сільський туризм, орієнтований на індивідуальний підхід, камерність, відпочинок у природному середовищі, виявився більш стійким до кризових явищ порівняно з масовим туризмом. Це створює сприятливі передумови для його подальшого розвитку та потребує наукового обґрунтування стратегій адаптації до нових реалій туристичного ринку.

Метою дослідження є комплексний аналіз теоретико-методичних засад, ресурсного потенціалу, сучасного стану та перспектив розвитку сільського туризму Закарпаття.

Завдання дослідження:

1. Розкрити сутність, історію та характерні особливості сільського туризму як специфічного виду туристичної діяльності.
2. Визначити місце сільського туризму у загальній класифікації туристичної діяльності.
3. Обґрунтувати методичні засади дослідження сільського туризму.
4. Проаналізувати природно-географічні, природно-антропогенні, суспільно-історичні та інфраструктурні ресурси Закарпаття в аспекті розвитку сільського туризму.
5. Оцінити сучасний стан розвитку сільського туризму Закарпаття.

6. Ідентифікувати проблеми та визначити стратегічні напрямки розвитку сільського туризму регіону.

7. Охарактеризувати інноваційні підходи до організації сільського туризму в регіоні.

Об'єктом дослідження є сільський туризм як специфічний вид туристичної діяльності.

Предметом дослідження є теоретико-методичні, ресурсні та організаційно-практичні аспекти розвитку сільського туризму Закарпаття.

Структура роботи зумовлена метою та завданнями дослідження і складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ

1.1. Сутність, історія та характерні особливості сільського туризму

Сільський туризм як явище виник у відповідь на зростаючу урбанізацію та відчуження людини від природного середовища. Цей вид туристичної діяльності передбачає тимчасове перебування туристів у сільській місцевості з метою відпочинку та отримання нових знань і вражень про традиційний сільський спосіб життя. Термінологічно поняття сільського туризму часто переплітається з такими поняттями як «агротуризм», «екотуризм», «зелений туризм» проте має свої специфічні особливості. У найширшому розумінні сільський туризм охоплює всі види туристичної діяльності, що відбуваються в сільській місцевості та включають у себе місцеву культуру, ремесла, фермерство, фольклор, традиції та природну спадщину [1, с. 106].

Сільський туризм бере свій початок ще в XIX ст. в країнах Західної Європи. У Франції, наприклад, із 1970-х років активно впроваджувались програми державної підтримки сільських громад через створення агротуристичних садиб. У Польщі та Словенії сільський туризм став інструментом збереження етнічної самобутності регіонів і джерелом доходу для фермерів. Досвід цих країн є орієнтиром для розвитку аналогічної діяльності в Україні.

Сільський туризм тісно пов'язаний з екотуризмом, агротуризмом та етнотуризмом. Екотуризм акцентує увагу на охороні довкілля, агротуризм – на участі в сільськогосподарських процесах, а етнотуризм – на знайомстві з культурою, ремеслами та побутом. У порівнянні з масовим туризмом, сільський орієнтований на малу кількість відвідувачів, персоналізований сервіс і глибоку інтеграцію у середовище.

Історичні витоки сільського туризму сягають другої половини XIX ст., коли в Європі з'явилися перші ознаки даного виду відпочинку. Початково він був у формі поїздок містян на вихідні та відпустки до родичів у сільську

місцевість. У XIX ст. серед представників вищих верств населення формується мода на відпочинок «на природі», подалі від шумних і забруднених міст. Наприкінці XIX – початку XX ст. в Альпійському регіоні Австрії, Швейцарії та південної Німеччини виникають перші гостьові будинки, орієнтовані на прийом міських туристів, що поклало початок комерціалізації сільського туризму.

Активний розвиток сільського туризму в сучасному розумінні відбувся після Другої світової війни, особливо у 1950-1960-х роках у країнах Західної Європи. Економічні трансформації сільського господарства, механізація та індустріалізація аграрного сектору призвели до зниження зайнятості в традиційному сільськогосподарському виробництві. Фермери почали шукати альтернативні джерела доходу, і туризм став одним із перспективних напрямків диверсифікації сільської економіки. У 1970-х роках з'являються перші національні асоціації сільського туризму в таких країнах як Франція, Італія, Ірландія, що суттєво сприяло формалізації та стандартизації цього виду діяльності.

У контексті європейської інтеграції 1980-1990-х років сільський туризм набуває інституційної підтримки на рівні ЄС. Спеціальні програми фінансування сільських територій включали компоненти розвитку туристичної інфраструктури, навчання місцевого населення, маркетингу сільських територій як туристичних дестинацій. Найбільш відомою серед таких ініціатив стала програма LEADER (Liaison Entre Actions de Développement de l'Économie Rurale), яка з 1991 року цілеспрямовано підтримує інноваційні підходи до розвитку сільських територій, включаючи туристичні проєкти. Завдяки цим зусиллям сільський туризм у Європі перетворився з маргінального сектору у важливий елемент сільської економіки [2].

В Україні елементи сільського туризму існували здавна у формі традиційної української гостинності. Сільські мешканці приймали гостей, ділилися з ними їжею, житлом, знаннями про місцеві звичаї та природу. Проте організований сільський туризм почав розвиватися відносно недавно. Перші

цілеспрямовані кроки до його розвитку були зроблені в Карпатському регіоні у 1990-х роках після здобуття Україною незалежності. Початківцями стали села Закарпаття, Львівщини, Івано-Франківщини, де місцеві мешканці, використовуючи унікальну природу, багаті етнокультурні традиції та сприятливе географічне положення, почали пропонувати послуги з розміщення та відпочинку для туристів.

Характерною особливістю сільського туризму є його тісний зв'язок із сільською місцевістю, її фізичним і соціокультурним середовищем. Цей вид туризму базується на використанні місцевих ресурсів: ландшафту, природних об'єктів, сільськогосподарських угідь, традиційної архітектури, звичаїв, ремесел, гастрономії. Сільський туризм відрізняється від масового тим, що пропонує персоналізований підхід до туриста, невеликі масштаби об'єктів розміщення (зазвичай до 30 місць), тісний контакт з місцевою культурою та природою. Унікальність цього виду туризму полягає в тому, що туристичний продукт створюється зусиллями місцевих жителів, які не є професійними туристичними операторами, але володіють знаннями про місцеві традиції, ландшафт, історію та культуру.

Одним із ключових аспектів сільського туризму є його зв'язок із сільськогосподарською діяльністю. У багатьох випадках туристи мають можливість не лише спостерігати, але й брати участь у традиційних сільськогосподарських роботах: збиранні ягід, фруктів, овочів, доїнні корів, виготовленні сиру, випіканні хліба тощо. Такий досвід дозволяє міським жителям краще зрозуміти сільський спосіб життя, походження продуктів харчування, цінність праці на землі. Для фермерів це можливість диверсифікувати свої доходи, знайти нові ринки збуту для сільськогосподарської продукції, підвищити рентабельність господарства завдяки отриманню додаткових доходів від надання туристичних послуг.

Соціально-культурне значення сільського туризму проявляється у збереженні та відродженні місцевих традицій, звичаїв, ремесел, кулінарної спадщини. Зацікавленість туристів у автентичному досвіді стимулює місцевих

жителів зберігати свою культурну ідентичність, відновлювати забуті практики, передавати знання молодшим поколінням. Сільський туризм сприяє міжкультурному діалогу, руйнує стереотипи, формує повагу до сільського способу життя та праці. Цей вид туризму також посилює місцеву гордість та відчуття приналежності до громади, що особливо важливо в умовах демографічної кризи, яка спостерігається в багатьох сільських регіонах [3, с. 80].

Екологічний аспект сільського туризму проявляється через більш відповідальне ставлення до природних ресурсів порівняно з масовим туризмом. Невеликі масштаби туристичних об'єктів, обмежена кількість відвідувачів, використання місцевих продуктів і матеріалів, сприяння збереженню традиційних ландшафтів – все це робить сільський туризм більш екологічно сталим. Господарі сільських садиб часто впроваджують екологічні технології: сонячні панелі, збір дощової води, компостування органічних відходів, використання екологічно чистих матеріалів для будівництва та оздоблення приміщень. Туристична діяльність може стати стимулом для охорони природного та культурного середовища, оскільки воно становить основу привабливості сільської місцевості для відвідувачів.

Економічний вимір сільського туризму полягає у створенні додаткових джерел доходу для сільських жителів, що сприяє подоланню бідності та зменшенню економічної нерівності між містом і селом. Розвиток туризму створює робочі місця не лише безпосередньо у сфері гостинності, але й у суміжних секторах: виробництві сувенірів і ремісничих виробів, місцевих продуктів харчування, організації екскурсій і розважальних заходів, транспортних послугах. У багатьох європейських країнах прибуток від сільського туризму становить 10-20% від загального доходу фермерських господарств, а в деяких регіонах з особливо сприятливими умовами може досягати 50% і більше. Мультиплікативний ефект від розвитку сільського туризму проявляється у стимулюванні місцевої економіки, збереженні та створенні робочих місць, залученні інвестицій у сільську інфраструктуру [4].

Організаційно сільський туризм може набувати різних форм залежно від місцевих умов і традицій. У ряді країн переважає модель сімейних господарств, де сім'я фермерів приймає невелику кількість гостей у своєму будинку, пропонуючи їм проживання, харчування та участь у повсякденному житті. В інших регіонах розвиваються спеціалізовані туристичні села, де значна частина будинків перетворена на гостьові садиби, а місцеві жителі цілеспрямовано займаються обслуговуванням туристів. Поширення набуває також форма тематичних сіл, де туристична пропозиція будується навколо певної теми: ремесла, гастрономії, історичних подій, природних об'єктів. У будь-якому випадку успішність сільського туризму залежить від гармонійного поєднання автентичності сільського життя з комфортом, необхідним для сучасного туриста.

1.2. Місце сільського туризму у загальній класифікації

Туристична галузь характеризується надзвичайною різноманітністю форм і видів, що дозволяє задовольнити широкий спектр потреб подорожуючих. Класифікація туризму відбувається за численними критеріями, серед яких найбільш поширеними є: мета подорожі, спосіб організації, тривалість, сезонність, географія, транспортні засоби, склад учасників та інші. У цій складній системі сільський туризм займає особливе місце, перебуваючи на перетині декількох класифікаційних ознак. За критерієм місця проведення сільський туризм чітко вписується в категорію туризму, що реалізується у сільській місцевості, проте його змістове наповнення значно ширше за просту географічну прив'язку та включає взаємодію з природним середовищем, знайомство з сільським господарством, традиційною культурою та способом життя місцевого населення.

З огляду на мотиваційну складову, сільський туризм належить до групи спеціалізованих видів туризму, спрямованих на задоволення специфічних потреб туристів. Основними мотивами для вибору сільського туризму є бажання відпочити від міського середовища, отримати нові враження від

безпосереднього контакту з природою, познайомитися з сільським способом життя, місцевими традиціями, скуштувати екологічно чисті продукти, взяти участь у сільськогосподарських роботах та народних святах. Ці мотиви дозволяють віднести сільський туризм до рекреаційного, пізнавального, етнографічного та гастрономічного видів туризму одночасно, що свідчить про його комплексний і синтетичний характер, який поєднує риси кількох спеціалізованих напрямків [5].

У контексті організаційних форм сільський туризм переважно відноситься до індивідуального або сімейного туризму, хоча можливі й групові подорожі. Характерною особливістю є висока частка самодіяльного туризму, коли туристи самостійно організовують своє перебування, безпосередньо контактуючи з власниками сільських садиб. Проте з розвитком галузі зростає роль спеціалізованих туроператорів, які розробляють тури сільською місцевістю, формують мережі садиб та просувають їх на ринку. За способом фінансування сільський туризм традиційно відноситься до комерційного туризму, хоча в багатьох країнах існують програми соціального туризму, спрямовані на субсидування відпочинку у сільській місцевості для окремих категорій населення – дітей, пенсіонерів, людей з обмеженими можливостями.

З точки зору тривалості перебування, сільський туризм охоплює як короткострокові поїздки вихідного дня, так і тривалий відпочинок протягом кількох тижнів. Дослідження показують, що середня тривалість перебування у сільських садибах становить 3-5 днів, що дозволяє віднести сільський туризм переважно до категорії короткострокового. Сезонність у сільському туризмі проявляється нерівномірно і залежить від географічних умов регіону та специфіки туристичної пропозиції. У більшості європейських країн пік активності припадає на літні місяці, хоча з розвитком інфраструктури та диверсифікацією послуг спостерігається тенденція до згладжування сезонних коливань через пропозицію специфічних зимових програм, пов'язаних із національними святами, кулінарними фестивалями, традиційними зимовими видами діяльності [6, с. 86].

У системі просторової організації туризму сільський туризм здебільшого реалізується на локальному та регіональному рівнях, утворюючи своєрідні кластери навколо природних та культурних атракцій. Це дозволяє віднести його до категорії внутрішнього туризму, хоча в прикордонних регіонах або територіях з унікальними етнокультурними особливостями він може набувати міжнародного характеру. Наприклад, у Карпатському регіоні України значну частку відвідувачів сільських садиб становлять туристи з Польщі, Угорщини, Словаччини, що дозволяє класифікувати цей вид діяльності як в'їзний міжнародний туризм. Географічна поширеність сільського туризму нерівномірна і залежить від збереженості традиційного сільського ландшафту, культурної спадщини, рівня розвитку інфраструктури та загальної привабливості сільських територій.

Особливе місце сільського туризму в загальній класифікації визначається його тісним зв'язком з агротуризмом, екотуризмом та етнотуризмом. Термінологічна дискусія щодо співвідношення цих понять триває серед науковців, проте можна визначити певну ієрархію. Сільський туризм є найширшим поняттям, що охоплює всі види туристичної діяльності у сільській місцевості. Агротуризм розглядається як підвид сільського туризму, спрямований безпосередньо на ознайомлення з сільськогосподарською діяльністю, участь у виробничих процесах, споживання продуктів, вироблених у господарстві. Екотуризм перетинається із сільським туризмом у частині відвідування природних територій, спостереження за природою, екологічно відповідального споживання ресурсів. Етнотуризм співвідноситься із сільським туризмом у сфері знайомства з традиційною культурою, фольклором, ремеслами, які найкраще збереглися саме у сільській місцевості.

З точки зору впливу на дестинацію, сільський туризм належить до категорії сталого туризму, що сприяє збереженню природного та культурного середовища, економічному розвитку місцевих громад, соціальній інтеграції. На відміну від масового туризму, який часто призводить до негативних екологічних та соціокультурних наслідків, сільський туризм характеризується

меншою інтенсивністю відвідування, більш рівномірним розподілом туристичних потоків територією, використанням існуючої інфраструктури без суттєвого втручання у природні екосистеми. Ці характеристики дозволяють розглядати сільський туризм як інструмент збалансованого розвитку територій, що забезпечує гармонійне поєднання економічних, соціальних та екологічних цілей [7].

Класифікація безпосередньо сільського туризму дозволяє виділити кілька підтипів залежно від домінуючого компонента у структурі туристичного продукту. Відпочинковий сільський туризм орієнтований на рекреацію, відновлення фізичних і психічних сил туристів через перебування у природному середовищі, споживання екологічно чистих продуктів, відсутність міського шуму та забруднення. Активний сільський туризм передбачає поєднання відпочинку з фізичною активністю: пішими та велосипедними прогулянками, верховою їздою, полюванням, риболовлею, збиранням ягід та грибів. Пізнавальний сільський туризм акцентує увагу на культурно-історичній спадщині сільської місцевості, традиційній архітектурі, етнографічних особливостях, місцевих звичаях, обрядах та святах.

У відповідності до типу розміщення сільський туризм поділяється на такі форми: проживання в сім'ї (найбільш автентичний варіант, коли туристи живуть разом з господарями в одному будинку); проживання в окремому гостьовому будинку на території сільської садиби; проживання в адаптованій сільській оселі, спеціально виділеній для туристів; проживання у стилізованій садибі, яка відтворює традиційне сільське житло, але обладнана сучасними зручностями. Останній варіант є перехідною формою між сільським туризмом та готельним бізнесом і характеризується вищим рівнем комфорту та професіоналізації послуг, що дозволяє залучити більш вимогливий сегмент туристів, але часто призводить до зниження автентичності досвіду.

З погляду міжнародних класифікацій, сільський туризм часто розглядається як складова альтернативного туризму, що протиставляється масовому, індустріальному туризму. Всесвітня туристична організація

(UNWTO) відносить сільський туризм до пріоритетних напрямків сталого розвитку туризму, відзначаючи його потенціал у диверсифікації туристичної пропозиції, зниженні навантаження на популярні туристичні центри, залученні нових регіонів до туристичної діяльності. У контексті туристичної політики Європейського Союзу сільський туризм розглядається як інструмент розвитку сільських територій, що дозволяє зберегти населення у периферійних регіонах, створити робочі місця, підтримати місцеві традиції та зберегти культурний ландшафт. Це визначає особливе місце сільського туризму у класифікації не лише як виду туристичної діяльності, а й як соціально-економічного феномену з широкими функціями, що виходять за межі суто рекреаційних [8, с. 128].

Завершуючи аналіз місця сільського туризму у загальній класифікації, варто зазначити, що в умовах постійної трансформації туристичного ринку, появи нових форм і видів туризму, зміни споживчих уподобань межі сільського туризму стають все більш розмитими. Спостерігається конвергенція різних спеціалізованих видів туризму, утворення гібридних форм, які поєднують елементи сільського, екологічного, гастрономічного, активного, культурного туризму. Ця тенденція відображає загальний тренд до індивідуалізації туристичного продукту, створення унікальних, автентичних вражень, що відповідають комплексним мотиваціям сучасного туриста. Сільський туризм, таким чином, постає не просто як окремий вид у класифікаційній системі, а як динамічний фрагмент туристичної реальності, що постійно еволюціонує у відповідь на зміни соціально-економічного середовища, екологічні виклики та культурні трансформації суспільства.

1.3. Методичні засади дослідження сільського туризму

Дослідження сільського туризму як комплексного соціально-економічного та культурного феномену потребує застосування широкого спектру методичних підходів, що дозволяють всебічно проаналізувати його сутність, структуру, функції та розвиток. Методологічною основою таких досліджень виступає системний підхід, який передбачає розгляд сільського

туризму як складної відкритої системи, що складається з взаємопов'язаних елементів та перебуває у постійній взаємодії із зовнішнім середовищем. Застосування системного підходу дає змогу виявити структуру системи сільського туризму, визначити її елементи (суб'єкти, об'єкти, ресурси, інфраструктуру), дослідити взаємозв'язки між ними, ідентифікувати чинники внутрішнього та зовнішнього впливу. Системний аналіз також дозволяє простежити трансформацію туристичної системи з часом, виявити тенденції її розвитку та спрогнозувати майбутні зміни.

Територіальний підхід, як один із ключових у дослідженні сільського туризму, фокусується на просторових аспектах розвитку туристичної діяльності у сільській місцевості. Він передбачає аналіз територіальної організації сільського туризму, виявлення закономірностей розміщення об'єктів туристичної інфраструктури, дослідження туристичних потоків та їх просторової динаміки. У межах цього підходу активно застосовуються методи геоінформаційних систем (ГІС), які дозволяють проводити просторовий аналіз, моделювати туристичні ресурси та інфраструктуру, створювати тематичні карти, що відображають різні аспекти розвитку сільського туризму. Територіальний підхід також включає аналіз спеціалізації туристичних регіонів, виявлення туристичних кластерів та оцінку просторової конкуренції між ними [9, с. 315].

Ресурсний підхід зосереджується на дослідженні потенціалу територій для розвитку сільського туризму через оцінку наявних ресурсів. Методика такого аналізу передбачає інвентаризацію, класифікацію та оцінку природних, культурно-історичних, соціально-економічних ресурсів, які можуть бути залучені до туристичної діяльності. Оцінювання туристичних ресурсів здійснюється за кількісними та якісними параметрами, включаючи такі характеристики як атрактивність, доступність, стійкість до рекреаційних навантажень, сезонність використання, унікальність, екзотичність. Результатом застосування ресурсного підходу є визначення туристично-рекреаційного потенціалу територій, що дозволяє обґрунтувати перспективні напрямки

розвитку сільського туризму та розробити рекомендації щодо оптимального використання ресурсів.

Функціональний підхід спрямований на дослідження функцій сільського туризму в контексті регіонального розвитку. Методологія такого аналізу включає визначення економічних, соціальних, екологічних, культурних функцій туризму та оцінку їх впливу на сільські території. Економічні функції досліджуються через аналіз прямих та непрямих доходів від сільського туризму, створення робочих місць, диверсифікацію сільської економіки, залучення інвестицій, розвиток суміжних галузей. Соціальні функції оцінюються через вплив туризму на демографічну ситуацію, рівень та якість життя місцевого населення, розвиток людського капіталу, збереження сільського способу життя. Екологічні функції аналізуються через призму впливу туризму на стан природного середовища, збереження біорізноманіття, формування екологічної свідомості. Культурні функції вивчаються через роль туризму у збереженні традицій, звичаїв, ремесел, місцевої ідентичності.

Інституційний підхід концентрується на дослідженні нормативно-правового забезпечення та організаційних засад функціонування сільського туризму. Методологія цього підходу включає аналіз законодавчої бази, що регулює туристичну діяльність у сільській місцевості, дослідження діяльності державних та недержавних інституцій, що впливають на розвиток сільського туризму, вивчення механізмів державної підтримки та стимулювання. Особлива увага приділяється аналізу моделей управління сільським туризмом на різних рівнях (національному, регіональному, місцевому), дослідженню взаємодії між різними стейкхолдерами (органами влади, підприємцями, громадськими організаціями, місцевими громадами), вивченню форм державно-приватного партнерства у сфері розвитку туристичної інфраструктури. Інституційний аналіз також включає оцінку ефективності існуючих механізмів регулювання та підтримки сільського туризму, виявлення інституційних бар'єрів та розробку рекомендацій щодо їх подолання [10].

Маркетинговий підхід фокусується на дослідженні сільського туризму як ринкового продукту, аналізі попиту та пропозиції, сегментації ринку, поведінки споживачів. Методологія маркетингових досліджень у сфері сільського туризму включає аналіз мотивацій та преференцій туристів, дослідження рівня задоволеності клієнтів, вивчення цінової політики, каналів розподілу та просування туристичних послуг. Для збору первинної інформації використовуються методи опитування (анкетування, інтерв'ювання), фокус-групи, спостереження, експертні оцінки. Обробка та аналіз даних здійснюються за допомогою статистичних методів, що дозволяють виявити закономірності та тренди розвитку ринку сільського туризму. Результати маркетингових досліджень використовуються для розробки стратегій позиціонування туристичних дестинацій, формування конкурентоспроможного туристичного продукту, вдосконалення якості послуг, підвищення ефективності маркетингових комунікацій.

У 2020-х роках Державне агентство розвитку туризму (ДАРТ) ініціювало програми підтримки кластерного розвитку сільського туризму, зокрема «Туристичні магніти України» та освітні онлайн-курси для власників садиб. Крім того, деякі територіальні громади розробляють власні програми фінансування агротуризму через гранти ЄС.

На міжнародному рівні розвиток сільського туризму регламентується загальними принципами Всесвітньої туристичної організації (ЮНВТО), зокрема сталості, локального управління та екологічного балансу. Досвід ЄС свідчить, що правове врегулювання діяльності агросадиб має супроводжуватись спрощенням оподаткування, чітким розмежуванням між особистим і комерційним використанням земельних ділянок та доступом до консалтингових послуг.

Соціологічний підхід у дослідженні сільського туризму зосереджується на вивченні соціальних аспектів туристичної діяльності, взаємодії між туристами та місцевим населенням, соціокультурних впливів туризму на сільські громади. Методологія соціологічних досліджень передбачає

використання кількісних та якісних методів збору та аналізу інформації. Кількісні методи (масові опитування, контент-аналіз) дозволяють отримати статистично значущі дані про масштаби та характеристики досліджуваних явищ. Якісні методи (глибинні інтерв'ю, фокус-групи, спостереження, аналіз кейсів) дають можливість глибше зрозуміти мотиви, цінності, установки респондентів, виявити нюанси соціальних взаємодій. Особливу цінність для дослідження сільського туризму представляє метод включеного спостереження, коли дослідник певний час проживає у сільській громаді, безпосередньо спостерігаючи за процесами організації туристичної діяльності та взаємодією між господарями садиб і відвідувачами.

Економічний підхід у дослідженні сільського туризму спрямований на аналіз його економічних аспектів, включаючи оцінку економічної ефективності, внеску у валовий регіональний продукт, вплив на зайнятість та доходи населення. Методологія економічного аналізу включає розрахунок показників рентабельності сільських садиб, аналіз структури доходів та витрат, оцінку мультиплікативного ефекту від розвитку туризму на місцеву економіку. Для оцінки економічного впливу сільського туризму використовуються такі методи як аналіз «витрати-випуск», розрахунок туристичного мультиплікатора, оцінка прямих, непрямих та індукованих ефектів. Економічний підхід також передбачає аналіз інвестиційної привабливості сільського туризму, розрахунок терміну окупності інвестицій, оцінку ризиків та потенційних вигод від розвитку туристичної діяльності у сільській місцевості [11].

Екологічний підхід фокусується на дослідженні взаємодії між туристичною діяльністю та природним середовищем, оцінці екологічних наслідків розвитку сільського туризму, розробці принципів сталого туризму. Методологія екологічного аналізу включає оцінку рекреаційної ємності територій, визначення гранично допустимих рекреаційних навантажень, моніторинг екологічного стану туристичних дестинацій. Для оцінки впливу туризму на навколишнє середовище використовуються методи екологічного аудиту, розрахунок екологічного сліду, аналіз життєвого циклу туристичного

продукту. Особлива увага приділяється дослідженню практик екологічно відповідального туризму, вивченню досвіду впровадження екологічних технологій у сільських садибах, аналізу ефективності екологічної сертифікації та маркування. Результати екологічних досліджень використовуються для розробки рекомендацій щодо мінімізації негативного впливу туризму на природне середовище, впровадження принципів сталого розвитку у туристичну діяльність.

Комплексне дослідження сільського туризму потребує поєднання кількісних та якісних методів аналізу. Кількісні методи, що базуються на статистичних даних та математичних моделях, дозволяють оцінити масштаби розвитку сільського туризму, виявити тенденції та закономірності, здійснити прогнозування показників. До основних кількісних методів належать статистичний аналіз (розрахунок середніх значень, відхилень, кореляційний та регресійний аналіз), економіко-математичне моделювання, просторовий аналіз з використанням ГІС-технологій. Якісні методи, спрямовані на глибше розуміння досліджуваних явищ, включають експертні оцінки, кейс-стаді, глибинні інтерв'ю, фокус-групи, SWOT-аналіз, аналіз контенту. Поєднання кількісних та якісних методів забезпечує більш повне та об'єктивне дослідження сільського туризму як складного соціально-економічного та культурного феномену [12, с. 75].

Інформаційною базою дослідження сільського туризму є різноманітні джерела даних, включаючи офіційну статистику, результати соціологічних опитувань, галузеві звіти, матеріали асоціацій сільського туризму, наукові публікації, інтернет-ресурси, картографічні матеріали. Суттєвою проблемою у дослідженні сільського туризму є обмеженість статистичної інформації, оскільки значна частина діяльності у цій сфері може перебувати в тіні або не відображатися у офіційній статистиці. Тому для отримання повної картини розвитку сільського туризму часто необхідно проводити власні польові дослідження, включаючи опитування власників садиб, представників місцевих громад, туристів. Комбінування різних джерел інформації дозволяє сформувати

більш об'єктивне уявлення про стан та тенденції розвитку сільського туризму, виявити проблеми та перспективи, розробити обґрунтовані рекомендації щодо вдосконалення управління та підвищення ефективності туристичної діяльності у сільській місцевості.

Методичні засади дослідження сільського туризму постійно еволюціонують у відповідь на зміни у самому об'єкті дослідження та розвиток наукової методології. Сучасні дослідження все більше фокусуються на міждисциплінарному підході, який дозволяє інтегрувати методи та концепції різних наук: географії, економіки, соціології, культурології, екології, маркетингу. Також спостерігається тенденція до більш активного використання інноваційних методів збору та аналізу даних, включаючи мобільні технології для відстеження переміщення туристів, аналіз великих даних для вивчення споживчої поведінки, геоінформаційні системи для просторового аналізу, соціальні медіа для дослідження сприйняття дестинацій. Перспективним напрямком розвитку методології досліджень сільського туризму є створення інтегрованих систем моніторингу, які дозволятимуть у режимі реального часу відстежувати зміни у туристичній активності, оцінювати вплив туризму на економіку, соціокультурне та природне середовище сільських територій, аналізувати ефективність управлінських рішень та програм підтримки.

РОЗДІЛ 2. РЕСУРСИ ЗАКАРПАТТЯ В АСПЕКТІ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ

2.1. Природно-географічні ресурси

Закарпатська область розташована на крайньому південному заході України в межах західної частини Українських Карпат та Закарпатської низовини. Її географічне положення є унікальним, адже вона межує з чотирма європейськими країнами – Польщею, Словаччиною, Угорщиною та Румунією, а також зі Львівською та Івано-Франківською областями України.

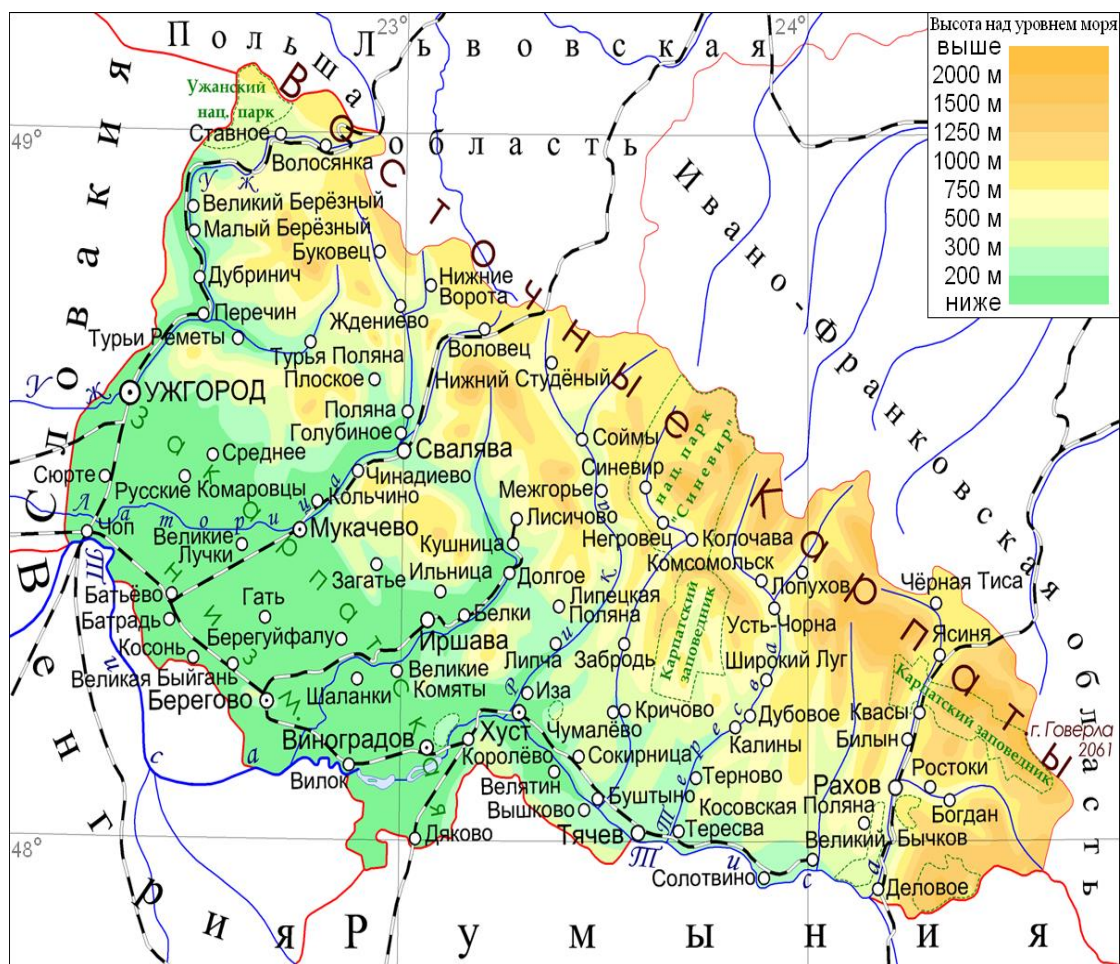

Рис. 2.1. Фізична карта Закарпатської області [14]

Площа області становить 12,8 тис. км², що складає лише 2,1% території України, проте за різноманітністю та багатством природних ресурсів регіон посідає одне з провідних місць в країні. Географічне положення Закарпаття, його відносна ізольованість гірськими хребтами від решти території країни

сприяли формуванню унікальних природних комплексів та етнокультурних особливостей, які стали основою розвитку сільського туризму в регіоні.

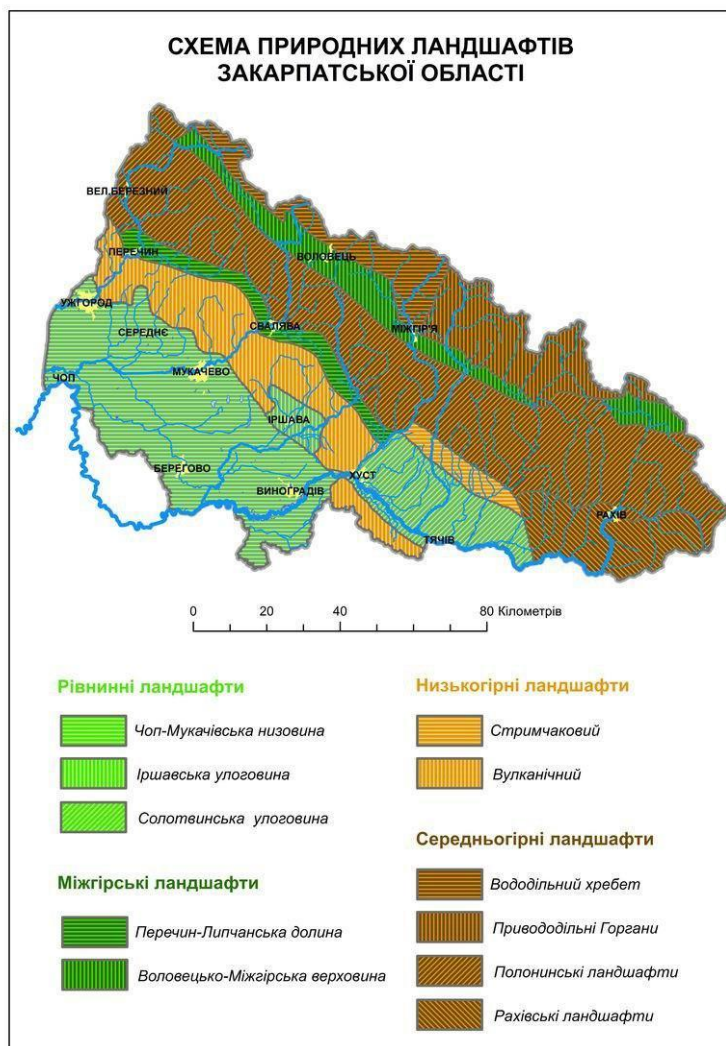

Рис. 2.2. Природно-географічні ресурси Закарпаття: рельєф, водна мережа, лісистість [14]

Рельєф Закарпатської області відзначається надзвичайною різноманітністю та контрастністю. Близько 80% території займають гори, решту – передгір'я та Закарпатська низовина. Гірська частина представлена хребтами Українських Карпат – Східними Бескидами, Горганами, Свидовцем, Чорногорою, Полонинським хребтом, Вулканічними Карпатами, Марамороським масивом. Найвища точка області – гора Говерла (2061 м) – є одночасно найвищою вершиною України, що робить її популярним об'єктом туристичних маршрутів. Для Закарпаття характерна вертикальна поясність

ландшафтів, яка проявляється у закономірній зміні природних умов з висотою. Така різноманітність рельєфу створює прекрасні можливості для організації різних видів туристичної діяльності: від спокійного відпочинку на рівнинних територіях до активного гірського туризму [13, с. 30].

Кліматичні умови Закарпаття формуються під впливом гірського рельєфу, західного переносу повітряних мас та бар'єрного ефекту Карпат. Клімат області помірно-континентальний з м'якою зимою та теплим літом, з достатньою кількістю опадів. Середньорічна температура повітря на низовині становить $+8...+10^{\circ}\text{C}$, у передгір'ях $+7...+8^{\circ}\text{C}$, у середньогір'ї $+5...+7^{\circ}\text{C}$, а у високогір'ї $+3...+5^{\circ}\text{C}$. Річна кількість опадів варіює від 600-700 мм на рівнині до 1500-1600 мм у високогір'ї. Значна тривалість теплового періоду (до 190-200 днів на низовині) створює сприятливі умови для розвитку літніх видів відпочинку, а наявність стійкого снігового покриву в горах (до 5 місяців) дозволяє розвивати зимові види туризму, що загалом зменшує сезонність туристичної діяльності.

Водні ресурси Закарпаття представлені густою річковою мережею, озерами, водоспадами, мінеральними та термальними джерелами. Основу гідрографічної мережі формує річка Тиса з її численними притоками (Тересва, Тересля, Ріка, Боржава, Латориця, Уж). Загальна кількість річок в області перевищує 9,4 тисячі, їхня сумарна довжина становить більше 19,8 тис. км. Річкова мережа має гірський характер, що зумовлює значні перепади висот, швидку течію, наявність порогів, перекатів, каскадів, що створює прекрасні можливості для рафтингу, каякінгу та інших видів водного туризму. Особливу туристичну цінність мають гірські озера Закарпаття – Синевир, Апшинець, Марічейка, Ворожеська, Герешаська та інші. Найбільше з них – озеро Синевир, розташоване на висоті 989 м над рівнем моря, має площу близько 7 га та глибину до 24 м, є перлиною краю та привертає тисячі туристів [14].

В області налічується близько 40 відомих каскадів та водоспадів. Найбільш відомі серед них: Шипот поблизу села Пилипець, каскадний водоспад Соловей в Оленівському лісництві, Труфанець поблизу села Квасів, Плишки в урочищі Явора та Лумшорський поблизу однойменного села.

Особливим багатством Закарпаття є мінеральні та термальні води різноманітного хімічного складу та лікувальних властивостей. В області нараховується понад 400 джерел мінеральних вод, які за своїм складом не поступаються відомим європейським аналогам. У таблиці 2.1 представлено основні групи мінеральних вод Закарпаття, їх хімічний склад та лікувальні властивості.

Таблиця 2.1

Основні групи мінеральних вод Закарпаття та їх характеристика [15]

Група мінеральних вод	Основні родовища	Хімічний склад	Лікувальні властивості
Вуглекислі води	Поляна, Плоске, Квасова, Свалява	Гідрокарбонатні натрієві, кальцієво-натрієві	Лікування шлунково-кишкового тракту, печінки, жовчних шляхів
Сульфідні води	Ужгород, Велятино	Сульфідні, гідрокарбонатно-хлоридні, натрієві	Лікування опорно-рухового апарату, нервової системи, шкірних захворювань
Термальні води	Берегово, Косино, Велятино	Термальні, хлоридно-натрієві	Лікування серцево-судинної системи, опорно-рухового апарату
Кремнієві води	Синяк, Сойми	Кремнієві, гідрокарбонатні	Лікування захворювань дихальних шляхів, алергій
Миш'яковисті води	Кваси, Кобилецька Поляна	Миш'яковисті, вуглекислі	Лікування анемії, хронічних отруєнь

Як видно з таблиці 2.1, різноманітність мінеральних вод Закарпаття дозволяє розвивати не лише лікувально-оздоровчий туризм на базі існуючих санаторіїв, але й створює передумови для розвитку сільського туризму з оздоровчим компонентом, коли туристи, проживаючи в сільських садибах, мають можливість відвідувати термальні басейни, бювети мінеральних вод, купатися у чанах з мінеральною водою, що є традиційним для цього регіону [15].

Флора Закарпаття відзначається надзвичайним багатством та різноманітністю. На території області зростає понад 2000 видів вищих рослин, що становить близько 40% флори України. Ліси займають понад 50% території

області, переважно на гірських схилах. Для Закарпатської низовини та передгір'я характерні дубові та дубово-грабові ліси, у середньогір'ї домінують букові ліси, вище – мішані буково-ялицево-смерекові, а у верхньому поясі – чисті смерекові ліси. Субальпійський пояс представлений високогірними луками – полонинами, які традиційно використовуються для випасу худоби. Особливу цінність представляють реліктові та ендемічні рослини: тис ягідний, нарцис вузьколистий, едельвейс альпійський, білотка альпійська, лілія лісова, крокус Гейфеля та інші. Рослинний світ Закарпаття не лише створює мальовничі ландшафти, привабливі для туристів, але й є джерелом цінних ресурсів: ягід, грибів, лікарських рослин, збирання яких може стати додатковою атракцією для сільського туризму.

Закарпатська область відзначається винятковим ландшафтним розмаїттям. У межах одного регіону зосереджено гірські масиви (Свидовець, Полонина Боржава, Чорногора), передгір'я та Закарпатська низовина. Така структура сприяє формуванню різних кліматичних зон, що дозволяє організовувати туризм протягом усього року.

Клімат Закарпаття м'який і вологий. Середня температура січня становить -3°C , липня – $+21^{\circ}\text{C}$. Річна кількість опадів сягає 900-1200 мм. Це забезпечує стійку зелень, чисте повітря й високий рівень комфорту для рекреаційного перебування. У регіоні налічується понад 500 джерел мінеральних вод, найвідоміші з яких – Поляна Квасова, Лужанська, Кваси. Ці джерела мають лікувальні властивості та використовуються у санаторно-курортному лікуванні.

Фауна Закарпаття також відзначається значним різноманіттям. В області мешкає понад 60 видів ссавців, 280 видів птахів, 10 видів земноводних, 14 видів плазунів, 52 види риб. В лісах Закарпаття живуть олені, косулі, дикі кабани, лисиці, вовки, рисі, борсуки. Особливу цінність має популяція бурого ведмеда, який є рідкісним видом і занесений до Червоної книги України. У гірських річках водиться форель, харіус, головень, марена. Багатий тваринний світ регіону створює можливості для організації пізнавальних екскурсій,

спостереження за тваринами у природному середовищі, а також для розвитку мисливського та рибальського туризму (за умови дотримання принципів сталого розвитку та збереження біорізноманіття) [16].

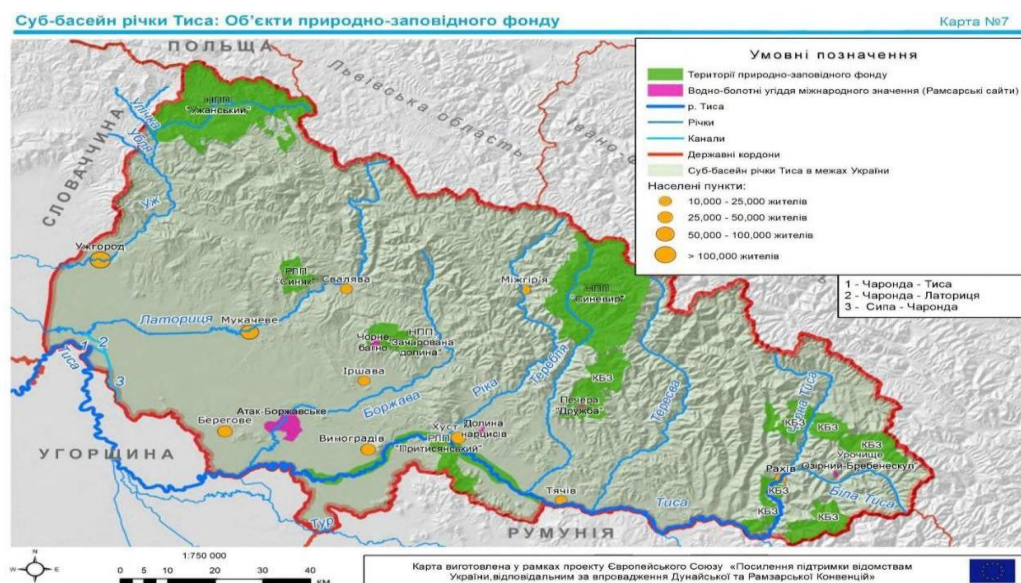

Рис. 2.3. Розміщення природно-заповідних територій Закарпаття [16]

Природно-заповідний фонд Закарпаття включає понад 450 територій та об'єктів загальною площею більше 180 тис. га, що складає 14,1% території області. Найбільшими об'єктами природно-заповідного фонду є Карпатський біосферний заповідник, Національний природний парк «Синевир», Ужанський національний природний парк, які є не лише центрами збереження біорізноманіття, але й важливими об'єктами екологічного туризму. Карпатський біосферний заповідник, площею понад 58 тис. га, включає шість відокремлених масивів, де охороняються унікальні екосистеми – від букових пралісів до високогірних лук. Праліси Карпатського біосферного заповідника включені до списку Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО, що значно підвищує міжнародний туристичний імідж регіону.

Ландшафтне різноманіття Закарпаття формується поєднанням гірських, передгірських та рівнинних територій, різноманітністю геологічної будови, рельєфу, клімату, водних об'єктів, рослинного покриву. В області виділяють три основні ландшафтні зони: низовинну, передгірську та гірську, кожна з яких має свої особливості та туристичний потенціал. Низовинні ландшафти

характеризуються теплим кліматом, родючими ґрунтами, розвинутим сільським господарством, численними виноградниками та садами. Передгірські ландшафти відзначаються мальовничим горбистим рельєфом, мішаними лісами, численними потічками, що створює ідеальні умови для рекреації. Гірські ландшафти вражають величчю вершин, стрімкими схилами, бурхливими річками, водоспадами, альпійськими луками, що приваблює любителів активного відпочинку та екстремального туризму.

Геологічні та геоморфологічні об'єкти Закарпаття також мають значний туристичний потенціал. Особливий інтерес представляють скельні утворення, печери, каньйони, відслонення гірських порід. Серед найбільш відомих – скелі Довбуша поблизу села Колочава, скельний комплекс «Соколине Берда» біля села Невицьке, Липовецьке оголення юрських мармуроподібних вапняків біля села Липча, карстові форми рельєфу в районі Тячева і Рахова. На території області також знаходяться згаслі вулкани Вулканічного хребта, які формують специфічний вулканічний ландшафт. Геологічні пам'ятки є не лише об'єктами наукового інтересу, але й потенційними пунктами геологічних екскурсій та маршрутів, які можуть бути включені до програм сільського туризму як пізнавальний компонент [17].

Оцінюючи природно-географічні ресурси Закарпаття з точки зору розвитку сільського туризму, можна констатувати їх виняткове різноманіття, високий рівень атрактивності та доступності для туристів. Поєднання гірських, лісових, водних, кліматичних, бальнеологічних ресурсів створює унікальні можливості для організації різноманітних форм відпочинку, оздоровлення та пізнавальної діяльності у сільській місцевості. Особливо цінним є те, що природні ресурси регіону зберегли свою первозданність та екологічну чистоту, що в умовах зростаючого екологічного туризму є важливою конкурентною перевагою. Проте для ефективного використання природно-географічних ресурсів у розвитку сільського туризму необхідно забезпечити їх раціональне використання, дотримання принципів сталого розвитку, створення відповідної

інфраструктури та включення природних атракцій у комплексний туристичний продукт сільських територій Закарпаття.

2.2. Природно-антропогенні ресурси

Природно-антропогенні ресурси Закарпаття представляють собою об'єкти, створені людиною з використанням природних компонентів або модифіковані природні комплекси, які мають туристичну привабливість. Такі ресурси формувалися впродовж тривалого періоду господарського освоєння території та відображають специфіку взаємодії місцевого населення з природним середовищем. Для розвитку сільського туризму ці ресурси мають особливе значення, оскільки демонструють традиційні форми природокористування, господарську адаптацію до місцевих умов та культурну самобутність регіону.

Провідне місце серед природно-антропогенних ресурсів Закарпаття займають культурні ландшафти, які сформувалися внаслідок багатовікової діяльності людини. Найбільш характерними для регіону є сільськогосподарські ландшафти, представлені мозаїкою полів, садів, виноградників, пасовищ, які особливо мальовничо виглядають у передгірських районах. Традиційно для Закарпаття характерне терасування схилів для вирощування сільськогосподарських культур, що створює унікальний візуальний образ місцевості та демонструє адаптацію господарської діяльності до складних рельєфних умов [18, с. 40].

Особливим типом культурного ландшафту є полонинське господарство, яке відображає багатовікові традиції скотарства в горах Карпат. Полонини – високогірні луки, які використовуються для випасу худоби в літній період. На полонинах розташовані традиційні пастуші будівлі – колиби, стаї, зимарки, де виготовляють знамениті сири – бринзу, будз, вурду. Полонинське господарство є не лише господарською системою, але й важливим елементом культурної спадщини гуцулів, бойків та лемків, що робить його привабливим туристичним

ресурсом для організації екскурсій, майстер-класів з виготовлення сиру, дегустацій традиційних молочних продуктів.

Штучні водойми Закарпаття, створені в господарських цілях, також набули туристичного значення. В області нараховується 9 водосховищ та понад 60 ставків, які використовуються для риборозведення, регулювання водного режиму, водопостачання, енергетики. Найбільшими є Теребле-Ріцьке, Оноківське та Форношське водосховища. Теребле-Ріцьке водосховище, створене у верхів'ях річки Теребля, є складовою унікальної гідроелектростанції, де вода з однієї річки перекидається тунелем через гірський хребет до іншої. Ці об'єкти використовуються для організації відпочинку на воді, риболовлі, водних видів спорту, екскурсій на гідротехнічні споруди.

Штучні лісові насадження також є важливим природно-антропогенним ресурсом регіону. В Закарпатті створено численні лісові культури цінних деревних порід, зокрема дуба, бука, ялини, модрина, кедр. Особливу цінність мають дендропарки, ботанічні сади, де зібрані колекції рідкісних рослин. Найвідомішими є Березинський дендропарк у селі Березинка, дендропарк "Бірки" поблизу Ужгорода, ботанічний сад Ужгородського національного університету. Ці об'єкти є важливими осередками для організації пізнавальних екскурсій, екологічної освіти, наукового туризму [19, с. 68].

Важливим природно-антропогенним ресурсом Закарпаття є лікувально-оздоровчі комплекси, створені на базі природних мінеральних та термальних вод. У регіоні функціонують санаторії, бальнеологічні курорти, термальні басейни, які використовують унікальні властивості місцевих вод для лікування та оздоровлення. В таблиці 2.2 наведено основні бальнеологічні об'єкти Закарпаття, які мають значення для розвитку сільського туризму.

Таблиця 2.2

Основні бальнеологічні ресурси Закарпаття для розвитку сільського туризму [20]

Бальнеологічний об'єкт	Розташування	Тип вод	Туристичні можливості для сільського туризму
Термальні басейни Косино	с. Косонь	Термальні, йодно-бромні	Одноденні екскурсії з сільських садиб, оздоровчі програми
Термальні басейни Берегово	м. Берегово	Термальні, кремнієві	Відвідування басейнів, поєднання з винними турами
Бювети Поляни	с. Поляна	Вуглекислі, гідрокарбонатні	Дегустація вод, лікувальні програми
Чани с. Лумшори	с. Лумшори	Мінеральні, сірководневі	Традиційні купання в чанах з підігрівом на вогнищі
Купальні Велятино	с. Велятино	Термальні, мінеральні	Поєднання відпочинку з оздоровленням

Як видно з таблиці 2.2, бальнеологічні ресурси Закарпаття можуть ефективно інтегруватися у програми сільського туризму, створюючи додаткові можливості для оздоровлення туристів та урізноманітнення їхнього дозвілля. Особливо перспективним є створення спеціалізованих "оздоровчих" садиб, розташованих неподалік від термальних джерел [20].

Вагомим природно-антропогенним ресурсом для розвитку сільського туризму є традиційні агроценози – специфічні рослинні угруповання, створені людиною для сільськогосподарського виробництва. На Закарпатті особливе значення мають виноградники, які зосереджені переважно у низинній та передгірській частинах області. Традиції виноградарства та виноробства в регіоні сягають ще римських часів, а сьогодні виноградники не лише виконують виробничу функцію, але й формують мальовничі ландшафти, які стають туристичними атракціями. Дегустаційні тури виноробними, участь у зборі винограду та приготуванні вина є популярними напрямками сільського туризму на Закарпатті.

Садівництво також має давні традиції у регіоні. Яблуневі, сливові, горіхові сади поширені по всій території Закарпаття, надаючи ландшафту

особливої мальовничості, особливо під час цвітіння. Садові насадження стають базою для розвитку агротуризму, зокрема через організацію сезонних фестивалів (наприклад, фестиваль цвітіння сакур у Мукачеві), залучення туристів до збору фруктів, майстер-класів з приготування традиційних фруктових страв та напоїв (леквари, палинки, наливки).

Особливим природно-антропогенним ресурсом Закарпаття є лікарські рослини, які культивуються місцевим населенням. У регіоні вирощують ехінацею, м'яту, лаванду, шавлію, мелісу та інші лікарські рослини, які використовуються для виготовлення фіточаїв, настоянок, ароматичних сумішей. Ці традиції активно інтегруються у програми сільського туризму через організацію екскурсій плантаціями лікарських рослин, майстер-класів з фітотерапії, дегустацій чаїв та оздоровчих напоїв. З врахуванням зростаючого інтересу до здорового способу життя та натуральних продуктів, цей ресурс має значний потенціал для підвищення привабливості сільського туризму.

Важливим елементом природно-антропогенних ресурсів є штучно створені природоохоронні об'єкти – ботанічні заказники, пам'ятки садово-паркового мистецтва, зоологічні парки. На Закарпатті функціонує 19 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, серед яких найвідомішими є парк «Березинка», «Чинадіївський»² та «Шенборнський». Ці парки поєднують природну та культурну цінність, являючи собою зразки ландшафтного дизайну різних історичних епох. Для сільського туризму такі об'єкти становлять додаткові атракції, які можна включати до екскурсійних маршрутів [21].

Традиційні сільські ландшафти Закарпаття з характерною системою розселення, архітектурою, просторовою організацією господарства також можна віднести до природно-антропогенних ресурсів. Особливістю краю є гармонійне поєднання житлової забудови з природним ландшафтом, адаптація архітектури до місцевих умов, використання натуральних матеріалів. Ці ландшафти не лише створюють автентичне середовище для розвитку сільського туризму, але й самі по собі є атракцією, що демонструє багатовікові традиції гармонійного співіснування людини і природи.

В умовах сучасної ситуації в Україні природно-антропогенні ресурси Закарпаття набули особливого значення, оскільки регіон залишається відносно безпечним для внутрішнього туризму, зберігає свою екологічну цінність та культурну автентичність. Після початку повномасштабного російського вторгнення в лютому 2022 року Закарпаття стало одним із основних туристичних регіонів, доступних для українців, що створило додаткові можливості для розвитку сільського туризму. Природно-антропогенні ресурси краю розглядаються не лише як туристичні атракції, але й як елементи національної ідентичності, збереження яких має стратегічне значення в умовах протистояння культурній агресії.

2.3. Суспільно-історичні ресурси

Суспільно-історичні ресурси Закарпаття являють собою важливу складову туристично-рекреаційного потенціалу регіону і вагомий чинник розвитку сільського туризму. Формувалися вони впродовж багатовікової та складної історії краю, що перебував під владою різних держав і зазнавав впливу різноманітних культур. Саме ця історична специфіка визначила унікальність суспільно-історичних ресурсів Закарпаття, їх строкатість, різноманітність та самобутність, що приваблює сучасних туристів.

Археологічні пам'ятки Закарпаття свідчать про давнє заселення території, починаючи з палеоліту. На території області виявлено понад 500 археологічних об'єктів різних історичних періодів. Особливий інтерес представляють залишки давньослов'янських городищ у селах Червеньово, Арданово, Зняцьово, Ужгород, які датуються VIII-IX ст. У сільській місцевості збереглися курганні могильники, давні городища та поселення, які можуть стати об'єктами пізнавального туризму. Зокрема, поблизу села Мала Копаня знаходиться визначна пам'ятка – городище дакійської культури, яке функціонувало у III ст. до н.е. – I ст. н.е. та було важливим центром на шляху з Балканського півострова у Північне Причорномор'я.

Рис. 2.4. Історико-культурні об'єкти Закарпатської області [22]

Визначною категорією суспільно-історичних ресурсів Закарпаття є замки та фортифікаційні споруди, які відображають буремну історію краю. Мукачівський замок «Паланок» – один із найвідоміших середньовічних замків України, зведений на вулканічній горі висотою 68 метрів. Перші укріплення на цьому місці з'явилися ще в IX ст., а сучасного вигляду замок набув у XIV-XVII ст. У сільській місцевості розташовані руїни Невицького, Хустського, Виноградівського, Квасівського, Середнянського замків, які відіграють роль історичних атракцій для туристів. Особливо цікавим є Чинадіївський замок "Сент-Міклош", розташований у селищі Чинадійово, що відзначається гармонійним поєднанням готичних та ренесансних архітектурних елементів.

Релігійні споруди Закарпаття представлені численними дерев'яними та кам'яними храмами різних конфесій, що відображає релігійне різноманіття краю. Особливу цінність мають дерев'яні церкви, які внесені до списку Світової спадщини ЮНЕСКО. Серед них – церква Святого Духа в селі Колодне (1795 р.), церква Святого Миколая в селі Данилове (XVIII ст.), церква Вознесіння Господнього в селі Ясіня (1824 р.), церква Святого Михайла в селі Ужок (1745 р.). Ці храми будувалися без жодного цвяха, з використанням лише деревообробних технологій, і демонструють високу майстерність народних будівничих. Для сільського туризму вони становлять унікальну атракцію, що поєднує духовну, історичну та архітектурну цінність [22].

Закарпаття також відоме своїми монастирськими комплексами, серед яких виділяються Мукачівський монастир на Чернечій горі, Грушівський монастир поблизу села Грушево, Угольський монастир біля села Угля. Ці духовні осередки мають багатовікову історію і є не лише релігійними об'єктами, але й важливими центрами духовної культури, освіти, медицини. Монастирі часто розташовувалися у мальовничих природних локаціях, створюючи гармонійні ландшафтні комплекси, які приваблюють як паломників, так і звичайних туристів. В сучасних умовах монастирі відновлюють свою діяльність після періоду заборон радянської доби, і включення їх до туристичних маршрутів сприяє популяризації духовної спадщини регіону.

Архітектурна спадщина сільських населених пунктів Закарпаття представлена традиційними садибами, господарськими будівлями, громадськими спорудами, які відображають особливості народної архітектури різних етнографічних груп – бойків, лемків, гуцулів, долинян. Традиційні житла варіюються від невеликих однокамерних хатин до просторих багатокімнатних будинків, залежно від природно-географічних умов, економічного статусу господарів та етнічних традицій. Характерною особливістю закарпатського житла є використання місцевих будівельних матеріалів – дерева, каменю, глини, соломи. Збережені зразки традиційної

архітектури є важливим ресурсом для сільського туризму, оскільки дозволяють туристам зануритися в автентичне середовище сільського життя.

Етнографічні особливості Закарпаття становлять вагому складову суспільно-історичних ресурсів регіону. Багатонаціональний склад населення (українці, угорці, румуни, словаки, німці, роми та інші) зумовив розмаїття традицій, звичаїв, обрядів, народних промислів. Особливо цінними для розвитку сільського туризму є традиційні ремесла – ткацтво, вишивка, різьблення по дереву, ковальство, гончарство, лозоплетіння, писанкарство. У багатьох селах регіону досі функціонують майстерні народних умільців, які не лише виготовляють традиційні вироби, але й проводять майстер-класи для туристів. Зокрема, село Іза відоме своїми традиціями лозоплетіння, село Вільхівка – гончарними виробами, а в гуцульських селах Рахівського району розвинені різьблення по дереву та виготовлення традиційних музичних інструментів [23].

Кулінарна спадщина Закарпаття є самобутньою складовою суспільно-історичних ресурсів краю. Традиційна кухня регіону сформувалася під впливом української, угорської, словацької, румунської, німецької, єврейської та інших кулінарних традицій. Найбільш відомими стравами закарпатської кухні є бограч (суп-гуляш), банош (каша з кукурудзяного борошна зі сметаною та бринзою), токан (густа кукурудзяна каша), бобалки (варені галушки з маком), лазанки (відварене тісто з капустою або сиром), кремзлики (деруни) та інші. Традиційні способи приготування їжі, особливі рецепти, продукти місцевого виробництва стають важливими елементами сільського туризму через гастрономічні тури, кулінарні майстер-класи, фестивалі традиційної кухні.

Народний фольклор Закарпаття вирізняється багатством жанрів і форм – пісні, казки, легенди, прислів'я, загадки, які передавалися з покоління в покоління і відображали світогляд, історичний досвід, духовні цінності місцевого населення. Особливо цінними є коломийки – короткі пісенні твори жартівливого, ліричного чи соціального змісту, які супроводжуються характерними танцювальними рухами. Музичний фольклор регіону

представлений також трембітами – традиційними духовими інструментами гуцулів, які використовувалися пастухами для спілкування на відстані. Народні пісні, танці, музичні інструменти активно інтегруються у програми сільського туризму через організацію фольклорних вечорів, концертів, фестивалів, що дозволяє туристам глибше зрозуміти культуру краю.

Традиційні свята та обряди Закарпаття, пов'язані з календарним циклом сільськогосподарських робіт та релігійними датами, також є важливим суспільно-історичним ресурсом. Різдвяні колядування з «Бетлегемом» (вертепом), Великодні гаївки, обряди Івана Купала, обжинки (святкування закінчення жнив), фестини (храмові свята) зберігають автентичні риси і привертають увагу туристів. Традиційне весілля із його складною обрядовістю, особливими піснями, танцями, стравами також може стати туристичною атракцією. Участь туристів у традиційних святах та обрядах дозволяє їм отримати унікальний емоційний та культурний досвід, що підвищує привабливість сільського туризму [24].

Історичні особистості, пов'язані з Закарпаттям, також формують його суспільно-історичний потенціал. У регіоні народилися або працювали видатні діячі науки, культури, політики, релігійні діячі – Августин Волошин (президент Карпатської України), Олександр Духнович (письменник, педагог, національний будитель), Адальберт Ерделі (художник, засновник закарпатської школи живопису), Федір Корятович (подільський князь, що заснував Мукачівський замок) та багато інших. Місця, пов'язані з їхнім життям та діяльністю, меморіальні комплекси, музеї стають об'єктами туристичного інтересу. Зокрема, туристи охоче відвідують садибу-музей родини Шерегіїв у селі Горонда, музей Августина Волошина у селі Келечин, меморіальний будинок Федора Потушняка у селі Осій.

Музеї, як інститути збереження та популяризації історико-культурної спадщини, також є важливими суспільно-історичними ресурсами для розвитку сільського туризму. Окрім великих музеїв в обласному та районних центрах, на Закарпатті функціонує низка сільських музеїв, серед яких виділяються Музей

архітектури і побуту «Старе село» в Ужгороді, Музей лемківської культури у селі Зарічево, Музей-садиба гуцульської гражди в селі Ділове, Музей вівчарства на полонині Боржава. Особливу категорію становлять приватні музеї, створені ентузіастами – Музей гуцульської магії в селі Верхній Ясенів, Музей старожитностей в селі Колочава, Музей хліба в селі Печеніжин. Ці музеї не лише зберігають артефакти минулого, але й активно залучають відвідувачів до пізнання традиційної культури через інтерактивні програми, майстер-класи, реконструкції обрядів [25, с. 155].

Оцінюючи суспільно-історичні ресурси Закарпаття в контексті розвитку сільського туризму, можна констатувати їх надзвичайне різноманіття, автентичність, високу атрактивність для туристів. Унікальність цих ресурсів полягає у їх органічному зв'язку з природним середовищем, збереженні багатьох архаїчних елементів, що були втрачені в інших регіонах, та полікультурному характері. В умовах сучасних викликів, з якими стикається Україна, суспільно-історичні ресурси Закарпаття набувають особливого значення як елементи національної ідентичності, свідчення історичної тяглості та культурного багатства українського народу. Включення цих ресурсів до програм сільського туризму не лише підвищує їх туристичну привабливість, але й сприяє збереженню та популяризації історико-культурної спадщини для майбутніх поколінь.

2.4. Інфраструктурні ресурси

Інфраструктурні ресурси Закарпаття відіграють ключову роль у розвитку сільського туризму регіону, забезпечуючи доступність туристичних атракцій, комфортне перебування відвідувачів та надання якісних послуг. Транспортна, комунікаційна, інженерна та спеціалізована туристична інфраструктура у своїй сукупності створюють матеріально-технічну базу для функціонування сільського туризму та значною мірою визначають його конкурентоспроможність на внутрішньому та міжнародному ринках.

Транспортна інфраструктура Закарпаття представлена мережею автомобільних та залізничних шляхів, що забезпечують сполучення як всередині регіону, так і з іншими областями України та сусідніми європейськими країнами. Через територію області проходять автомагістралі міжнародного значення: М-06 (Київ-Чоп), М-24 (Мукачево-Берегово-Лужанка), М-26 (Вилок-Неветленфолу-Дяково). Загальна протяжність автомобільних доріг в області становить близько 3,5 тис. км, з яких близько 97% мають тверде покриття. Проте якість дорожнього покриття, особливо в гірських районах, залишається проблемним питанням, що ускладнює доступ до віддалених сільських садиб.

Залізнична мережа Закарпаття охоплює ключові населені пункти області та забезпечує сполучення з Львівською областю, а також із Словаччиною, Угорщиною та Румунією. Основними залізничними вузлами є Ужгород, Мукачево, Чоп, Батьово, Королево. Особливу туристичну цінність має

вузькоколійна залізниця «Боржавська вузькоколійка» (Анця Кушницька), яка функціонує з 1908 року і пролягає мальовничими місцями долини річки Боржава. Вона не лише виконує транспортну функцію для місцевого населення, але й сама по собі є туристичною атракцією, що приваблює любителів автентичних подорожей [26].

Авіаційне сполучення в області забезпечується через міжнародний аеропорт «Ужгород», який має обмежені можливості через складні географічні умови та близькість до кордону зі Словаччиною. Після повномасштабного російського вторгнення у 2022 році аеропорт тимчасово не обслуговує регулярні рейси, проте планується його модернізація та відновлення після завершення активних бойових дій. Для розвитку сільського туризму важливим є також наявність вертолітних майданчиків у гірських районах, які можуть використовуватися як для туристичних польотів, так і для надання медичної допомоги в екстрених ситуаціях.

Комунікаційна інфраструктура Закарпаття в останні роки зазнала суттєвого розвитку. Мобільний зв'язок покриває близько 90% території області, включаючи більшість сільських населених пунктів. Основними операторами є «Київстар», «Vodafone Україна» та «lifecell». Доступ до Інтернету забезпечується як через мобільні мережі 3G та 4G, так і через стаціонарні підключення. Проте у віддалених гірських селах якість сигналу та швидкість Інтернету можуть бути нестабільними, що створює певні обмеження для розвитку сільського туризму, особливо в контексті онлайн-бронювання та комунікації з потенційними клієнтами [27].

Інженерна інфраструктура включає системи електропостачання, водопостачання, водовідведення, газопостачання, теплопостачання. Рівень забезпеченості інженерною інфраструктурою сільських населених пунктів Закарпаття є нерівномірним. Це створює певні виклики для розвитку сільського туризму, особливо в гірських районах. Проте власники садиб адаптуються до цих умов, впроваджуючи альтернативні технології: сонячні панелі для електропостачання, локальні системи водопостачання з гірських джерел,

автономні очисні споруди, опалення на біомасі. Такі рішення не лише забезпечують комфорт для туристів, але й демонструють екологічно відповідальний підхід до господарювання.

Туристична інфраструктура, безпосередньо пов'язана із сільським туризмом, включає садиби сільського туризму, інформаційно-туристичні центри, заклади харчування, маркування туристичних шляхів, оглядові майданчики. В Закарпатській області функціонує понад 500 садиб сільського туризму різних категорій комфортності, від простих осель, що пропонують мінімальний набір послуг, до комфортабельних садиб з повним спектром додаткових сервісів. Найбільша концентрація садиб спостерігається в гірських районах – Рахівському, Міжгірському, Свалявському, а також у винних регіонах Берегівського району.

Інформаційно-туристичні центри відіграють важливу роль у популяризації сільського туризму та забезпеченні туристів необхідною інформацією. В Закарпатті функціонують туристично-інформаційні центри в Ужгороді, Мукачеві, Берегові, Рахові, Міжгір'ї, Воловці, Виноградіві, а також сезонні пункти інформації в популярних туристичних локаціях. Ці центри надають інформацію про туристичні маршрути, розклад транспорту, події та фестивалі, допомагають з бронюванням садиб, забезпечують картами та путівниками. Проте мережа таких центрів потребує розширення, особливо у віддалених туристичних районах, для забезпечення більш ефективної інформаційної підтримки туристів.

Заклади харчування, орієнтовані на туристів, представлені ресторанами, кафе, колибами, винними підвалами, дегустаційними залами. Особливою популярністю користуються колиби – заклади харчування, оформлені в традиційному гуцульському стилі, де пропонують страви закарпатської кухні. Розвивається мережа винних підвалів та дегустаційних залів, де туристи можуть скуштувати місцеві вина та наливки. У більшості сільських садиб вищої категорії також пропонується харчування з використанням продуктів власного

виробництва або закуплених у місцевих фермерів, що підкреслює екологічну спрямованість та автентичність сільського туризму [28, с. 219].

Маркування туристичних шляхів та створення туристичної навігації становить важливий елемент інфраструктури, особливо для активних форм сільського туризму. В області прокладено та промарковано понад 1000 км пішохідних, велосипедних, кінних маршрутів, які з'єднують основні туристичні атракції та населені пункти. Проте якість маркування та інформаційного супроводу маршрутів залишається нерівномірною. Найкраще організовані маршрути на території національних природних парків та заповідників, де діють спеціальні служби з підтримки туристичної інфраструктури. На регіональному рівні реалізуються проекти з удосконалення туристичної навігації, встановлення вказівників, інформаційних стендів, створення туристичних карт.

Рекреаційно-оздоровча інфраструктура представлена санаторіями, пансіонатами, базами відпочинку, термальними басейнами, СПА-центрами. Особливо розвинена бальнеологічна інфраструктура, яка базується на використанні мінеральних та термальних вод. В останні роки спостерігається тенденція до інтеграції сільського туризму з оздоровчим через створення невеликих оздоровчих комплексів при садибах, використання місцевих природних лікувальних ресурсів (трав, грязей, вод), пропозицію СПА-процедур з місцевими інгредієнтами. Такий підхід дозволяє розширити сезонність сільського туризму та залучити нові категорії відвідувачів.

У контексті сучасної ситуації в Україні інфраструктурні ресурси Закарпаття набувають особливого значення, оскільки область залишається відносно безпечним туристичним регіоном. Проте через збільшення внутрішнього туристичного потоку інфраструктура зазнає підвищеного навантаження, що вимагає її оперативної модернізації та розширення. Місцеві громади та обласна влада докладають зусиль для покращення дорожньої мережі, розширення комунальної інфраструктури, розвитку туристичної навігації. Власники садиб інвестують у підвищення якості своїх об'єктів,

впровадження енергоефективних технологій, розширення спектру послуг. Ці зусилля спрямовані на створення комфортних умов для туристів та посилення конкурентоспроможності сільського туризму Закарпаття як на внутрішньому, так і на міжнародному ринках після завершення воєнних дій в Україні.

РОЗДІЛ 3. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ ЗАКАРПАТТЯ

3.1. Сучасний стан розвитку сільського туризму Закарпаття

Сільський туризм Закарпатської області переживає трансформаційний період, зумовлений як загальними тенденціями розвитку туристичної галузі, так і специфічними умовами, що виникли внаслідок повномасштабного російського вторгнення в Україну у 2022 році. До початку війни регіон демонстрував стабільне зростання потоку туристів у сільську місцевість, розширення мережі садиб та урізноманітнення туристичних послуг. Військові дії, хоч і не торкнулися безпосередньо території Закарпаття, суттєво вплинули на структуру туристичних потоків, мотивацію подорожуючих та економічні умови функціонування галузі.

Станом на 2023-2024 роки в Закарпатській області функціонує близько 500 садиб сільського туризму різних категорій комфортності, що пропонують послуги розміщення і харчування, а також додаткові сервіси для відпочиваючих. Найбільша концентрація садиб спостерігається у гірських районах – Рахівському, Міжгірському, Свалявському, Воловецькому, а також у місцях розвитку винного туризму – Берегівському та Виноградівському районах. Географія сільського туризму поступово розширюється, охоплюючи раніше менш популярні території – Великобerezнянський, Перечинський, Іршавський райони, де місцеві громади активно розвивають нові туристичні продукти [29].

Структура садиб сільського туризму Закарпаття характеризується переважанням малих сімейних закладів, що пропонують від 2 до 10 місць для розміщення гостей. Близько 70% садиб працюють на основі особистих селянських господарств без офіційної реєстрації як суб'єкти підприємницької діяльності, що створює певні складнощі з офіційною статистикою та оподаткуванням. Більшість садиб відноситься до економ-класу та середнього цінового сегменту, пропонуючи базовий набір послуг. Проте з 2022 року

спостерігається тенденція до зростання кількості садиб преміум-сегменту, що пропонують високий рівень комфорту, додаткові послуги оздоровлення, гастрономічні пропозиції, організовані активності – як відповідь на запити внутрішніх туристів з високою платоспроможністю, які раніше відпочивали за кордоном.

Після початку повномасштабного вторгнення росії в Україну у лютому 2022 року Закарпаття стало одним із основних осередків внутрішнього туризму, доступних для українців. Через обмеження виїзду за кордон для чоловіків призовного віку та загальне зниження транскордонної мобільності, значна частина потенційного виїзного туристичного потоку переорієнтувалася на внутрішні DESTINAЦІЇ. Закарпаття, як відносно безпечний регіон, віддалений від зони бойових дій, з розвиненою туристичною інфраструктурою та природними атракціями, стало «туристичним прихистком» для багатьох українців. Це призвело до зростання навантаження на існуючі садиби та стимулювало появу нових об'єктів сільського туризму.

Змінилася структура відвідувачів сільських садиб Закарпаття. Якщо до 2022 року значну частку становили іноземні туристи з сусідніх країн (Угорщини, Словаччини, Польщі, Румунії), то після початку повномасштабної війни їх кількість різко скоротилася через безпекові перестороги. Натомість суттєво зріс потік внутрішніх туристів, особливо з центральних, північних та східних регіонів України. Водночас з'явилася нова категорія довготривалих відвідувачів – внутрішньо переміщені особи, які обирають сільські садиби для тимчасового проживання, поєднуючи відносну доступність цього варіанту з можливістю перебування в екологічно чистому та безпечному середовищі [30, с. 82].

Сезонність сільського туризму Закарпаття, яка традиційно характеризувалася двома піками – літнім та зимовим, також зазнала змін. З 2022 року спостерігається більш рівномірний розподіл туристичних потоків протягом року, хоча сезонні коливання все ще зберігаються. Літній сезон залишається найбільш популярним і триває з травня по вересень, забезпечуючи

до 60% річного туристичного потоку. Зимовий сезон, який традиційно був орієнтований на новорічно-різдвяний період та гірськолижний відпочинок, зазнав певного скорочення через перебої з електропостачанням внаслідок російських ракетних атак на енергетичну інфраструктуру України. Проте власники садиб адаптувалися до цих умов, встановлюючи альтернативні джерела енергії – генератори, сонячні панелі, що дозволило зберегти привабливість зимового відпочинку.

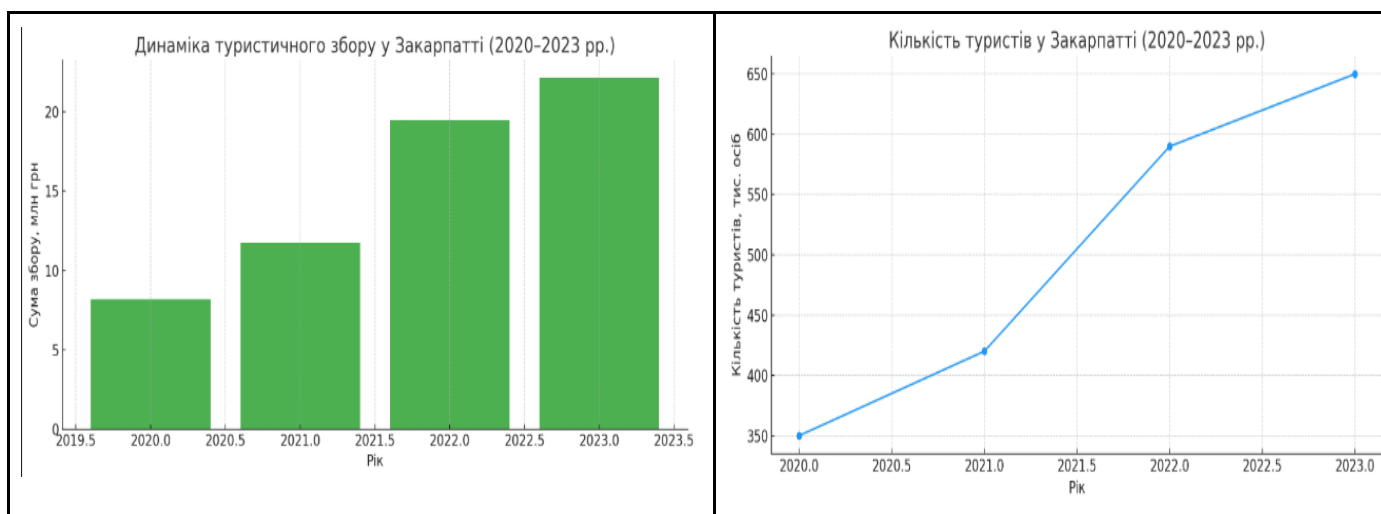

Рис. 3.1. Динаміка туристичного збору у Закарпатті (2020-2023 рр.) [30]

Рис. 3.2. Кількість туристів у Закарпатті (2020-2023 рр.) [30]

Туристичний продукт сільського туризму Закарпаття стає все більш диверсифікованим. Окрім базових послуг розміщення та харчування, садиби пропонують широкий спектр додаткових сервісів: екскурсії, майстер-класи з традиційних ремесел, кулінарні воркшопи, дегустації місцевих продуктів і напоїв, організацію активного відпочинку, оздоровчі процедури. Особливою популярністю користуються гастрономічні пропозиції, що базуються на місцевих кулінарних традиціях та продуктах. Розвивається тренд на спеціалізацію садиб за певними напрямками: еко-садиби з органічним харчуванням, садиби з етнографічним ухилом, садиби для сімейного відпочинку з дітьми, садиби для активного туризму, винні садиби тощо.

Цінова політика в сільському туризмі Закарпаття зазнала суттєвих змін з 2022 року. Загальна економічна ситуація в країні, інфляційні процеси, подорожчання енергоносіїв призвели до зростання вартості послуг. Середня вартість проживання в садибі економ-класу станом на 2024 рік становить 500-800 грн з особи за добу, в садибах середнього рівня – 800-1500 грн, у преміум-сегменті – від 1500 грн і вище. Ціни також суттєво коливаються залежно від сезону, локації садиби, наявності додаткових послуг. Власники садиб намагаються знаходити баланс між необхідністю покриття зростаючих витрат та збереженням цінової доступності послуг для українських туристів в умовах загального зниження купівельної спроможності населення [31].

Організаційно-правові аспекти функціонування сільського туризму Закарпаття залишаються складними. Відсутність спеціального законодавства, що регулює саме цей вид діяльності, створює певну правову невизначеність. Більшість садиб працює в рамках особистих селянських господарств або як фізичні особи-підприємці. У 2022-2023 роках спостерігався тренд на формалізацію діяльності через реєстрацію ФОПів, що пов'язано як з необхідністю легалізації зростаючих доходів, так і з можливістю участі в програмах підтримки малого бізнесу, які активно впроваджувалися для подолання економічних наслідків війни. Зростає роль професійних об'єднань власників садиб, таких як Спілка сільського туризму Закарпаття, Асоціація фермерів та приватних землевласників Закарпаття, які надають методичну підтримку, сприяють маркетингу, представляють інтереси галузі перед органами влади.

Маркетингові стратегії суб'єктів сільського туризму Закарпаття зазнали суттєвої трансформації. Цифровізація процесів бронювання, просування та комунікації з клієнтами стала ключовим трендом. Більшість садиб представлені на спеціалізованих онлайн-платформах бронювання (Booking.com, Airbnb), мають власні веб-сайти або активно використовують соціальні мережі (Facebook, Instagram) для залучення клієнтів. Зростає роль відео-контенту, віртуальних турів садибами, які дозволяють потенційним гостям ознайомитися

з умовами проживання дистанційно. Власники садиб все активніше співпрацюють між собою, створюючи комплексні туристичні пропозиції, формуючи тематичні маршрути, проводячи спільні заходи, що підвищує привабливість регіону для туристів [32].

Сучасний стан розвитку сільського туризму Закарпаття характеризується також активним впровадженням принципів сталого розвитку. Власники садиб усвідомлюють необхідність збереження природних ресурсів та культурної самобутності регіону як основи їхнього бізнесу. Спостерігається тенденція до впровадження енергоефективних технологій (сонячні колектори, теплові насоси, утеплення будівель), систем очищення стічних вод, сортування та переробки відходів. Розвивається органічне сільське господарство як джерело екологічно чистих продуктів для туристів. Зростає увага до збереження та відтворення традиційної архітектури, ремесел, фольклору як складових туристичної привабливості. В умовах війни ці аспекти набувають додаткового значення як елементи національної стійкості та збереження культурної ідентичності.

Попри виклики воєнного часу, сільський туризм Закарпаття демонструє значний потенціал для подальшого розвитку. Тимчасове переорієнтування туристичних потоків на внутрішній ринок, зростання цінності безпечного та екологічно чистого відпочинку, загальносвітові тренди на автентичний досвід та контакт з природою створюють сприятливі передумови для зміцнення позицій цього сектору в туристичній галузі регіону. Водночас для реалізації цього потенціалу необхідно подолати низку проблем, пов'язаних з інфраструктурними обмеженнями, регуляторними аспектами, професійною підготовкою кадрів та забезпеченням стабільно високої якості послуг в умовах зростаючого попиту.

3.2. Проблеми та стратегічні напрямки розвитку сільського туризму Закарпаття

Розвиток сільського туризму Закарпаття, попри значний прогрес останніх років, стикається з низкою проблем системного характеру, які потребують комплексного вирішення. Інфраструктурні обмеження залишаються однією з найбільш гострих проблем галузі. Стан автомобільних доріг у сільській місцевості, особливо у гірських районах, часто не відповідає очікуванням туристів та створює перешкоди для доступу до віддалених садиб. Недостатній розвиток комунальної інфраструктури (водопостачання, водовідведення, поводження з відходами) обмежує можливості для створення комфортних умов перебування гостей та негативно впливає на екологічну ситуацію. В умовах перебоїв з електропостачанням внаслідок російських атак на енергетичну інфраструктуру України ця проблема набула нової гостроти, вимагаючи від власників садиб інвестицій в автономні джерела енергії.

Нормативно-правова неврегульованість діяльності у сфері сільського туризму створює невизначеність для підприємців та обмежує можливості для системного розвитку галузі. Відсутність спеціального закону про сільський туризм, чіткого визначення статусу садиб, стандартів обслуговування, механізмів сертифікації призводить до правової невизначеності. Більшість садиб функціонує в рамках особистих селянських господарств без реєстрації підприємницької діяльності, що створює ризики для власників та обмежує їхній доступ до кредитів, грантів, програм підтримки бізнесу. Водночас перехід до офіційної підприємницької діяльності для багатьох господарів означає зростання податкового навантаження та бюрократичних процедур, до чого вони часто не готові.

Недостатній рівень професійної підготовки кадрів для сільського туризму також стримує його якісний розвиток. Більшість власників садиб не мають спеціальної туристичної освіти, діють інтуїтивно, на основі власного досвіду чи за зразком сусідів. Брак знань з організації обслуговування, маркетингу, фінансового планування, правових аспектів діяльності знижує ефективність

бізнесу та якість послуг. Особливо гострою є проблема володіння іноземними мовами, що обмежує можливості для обслуговування міжнародних туристів. Хоч під час війни їх кількість суттєво зменшилась, підготовка до післявоєнного відновлення туристичних потоків вимагає вирішення цієї проблеми [33, с. 177].

Маркетингові обмеження та низький рівень цифровізації стримують просування послуг сільського туризму на ринку. Значна частина садиб, особливо у віддалених районах, мало представлена в інформаційному просторі: не має власних сайтів, не використовує систем онлайн-бронювання, слабо представлена в соціальних мережах. Рекламно-інформаційна діяльність часто обмежується сарафанним радіо та базовою присутністю на місцевих туристичних порталах. Координація маркетингових зусиль на рівні регіону недостатня, бракує єдиної стратегії просування сільського туризму Закарпаття як комплексного туристичного продукту. В умовах високої конкуренції та змін споживчих уподобань це суттєво обмежує потенціал залучення нових клієнтів.

Сезонний характер туристичного попиту створює економічні виклики для суб'єктів сільського туризму. Незважаючи на певне вирівнювання туристичних потоків протягом року, спостерігається значна різниця у завантаженості садиб між високим (літо, зимові свята) та низьким сезонами. Така нерівномірність ускладнює планування діяльності, створює фінансові ризики, знижує загальну рентабельність бізнесу. Особливо гострою проблема стала в умовах енергетичної кризи 2022-2023 років, коли витрати на опалення та електропостачання в зимовий період суттєво зросли, що зробило зимовий відпочинок менш привабливим з економічної точки зору як для господарів садиб, так і для туристів.

Недостатній рівень кооперації між суб'єктами сільського туризму обмежує можливості для створення комплексних туристичних продуктів. Більшість власників садиб діють автономно, конкуруючи між собою, а не об'єднуючи зусилля для підвищення привабливості регіону в цілому. Бракує координації між закладами розміщення, харчування, екскурсійними бюро, транспортними компаніями, виробниками сувенірної продукції. Хоча на

Закарпатті діють кілька асоціацій сільського туризму, їхній вплив обмежений через недостатнє членство, брак ресурсів та організаційної спроможності. Це перешкоджає формуванню єдиних стандартів якості, спільної цінової політики, ефективного лобіювання інтересів галузі [34].

Екологічні проблеми, зокрема забруднення річок, несанкціоновані вирубки лісів, неконтрольовані забудови в рекреаційних зонах, погіршують туристичну привабливість сільських територій. Відсутність ефективних систем утилізації відходів у віддалених районах призводить до накопичення сміття, забруднення природних ландшафтів. Нераціональне використання природних ресурсів, зокрема мінеральних вод, термальних джерел, лісових масивів загрожує втратою унікальних екосистем, які є основою туристичної привабливості регіону. Кліматичні зміни, що проявляються у підвищенні середньорічних температур, зміщенні сезонів, збільшенні інтенсивності опадів, також створюють нові виклики для сільського туризму, вимагаючи адаптації туристичних пропозицій та інфраструктури.

Стратегічний розвиток сільського туризму Закарпаття в сучасних умовах має базуватися на комплексному підході до вирішення зазначених проблем. Першочерговим напрямком є модернізація інфраструктури, зокрема покращення дорожнього покриття до туристичних дестинацій, розвиток комунальних мереж у сільській місцевості, створення велосипедних та пішохідних маршрутів, впровадження систем туристичної навігації. Особливої уваги потребує розвиток альтернативної енергетики для забезпечення енергетичної автономності об'єктів сільського туризму. Реалізація цих завдань вимагає координації зусиль держави, місцевого самоврядування, бізнесу та міжнародних донорів, активізації державно-приватного партнерства у створенні та модернізації інфраструктурних об'єктів.

Удосконалення нормативно-правової бази сільського туризму передбачає прийняття спеціального закону, який визначить правовий статус суб'єктів галузі, механізми державної підтримки, стандарти якості послуг. На регіональному рівні доцільним є розробка та впровадження програм підтримки

сільського туризму, які включатимуть фінансові стимули (пільгові кредити, гранти, податкові пільги), консультаційну підтримку, сприяння у просуванні послуг. Важливою є також розробка системи категоризації садиб сільського туризму, яка дозволить споживачам орієнтуватися у якості та асортименті послуг, а власникам садиб – отримати офіційне підтвердження рівня своїх послуг [35].

Підвищення кваліфікації кадрів для сільського туризму вимагає створення системи професійної підготовки, яка враховуватиме специфіку цього виду діяльності. Перспективними форматами є короткострокові практичні тренінги, виїзні семінари, дистанційні курси, які дозволять власникам садиб та їхнім працівникам набути необхідних компетенцій без відриву від основної діяльності. Ключовими напрямками навчання мають бути: стандарти обслуговування, цифровий маркетинг, фінансовий менеджмент, правові аспекти діяльності, іноземні мови, екологічні практики. Важливу роль можуть відіграти програми обміну досвідом з успішними господарствами в Україні та за кордоном, що дозволить перейняти кращі практики та впровадити інновації.

Впровадження цифрових технологій у сільський туризм є необхідною умовою його конкурентоспроможності в сучасному світі. Стратегічними напрямками цифровізації є: створення регіонального онлайн-порталу сільського туризму Закарпаття з функцією бронювання та оплати послуг; розробка мобільних додатків з інформацією про туристичні маршрути, садиби, атракції; впровадження цифрових інструментів управління бізнесом для власників садиб; створення віртуальних турів та інтерактивних карт; розвиток присутності в соціальних мережах та на глобальних платформах бронювання. Особливу увагу слід приділити забезпеченню стабільного інтернет-зв'язку у віддалених районах, що є технічною передумовою для цифровізації.

Диверсифікація туристичного продукту та подолання сезонності потребує розробки спеціалізованих пропозицій для різних сезонів та цільових аудиторій. Для літнього періоду перспективними є активний туризм (пішохідний, велосипедний, водний), екологічний туризм, аграрний туризм з участю у

сільськогосподарських роботах. Для міжсезоння – гастрономічний туризм, етнографічний туризм, фестивальний туризм, освітній туризм. Для зимового періоду – гірськолижний туризм, новорічно-різдвяні програми, оздоровчий туризм на базі термальних вод. Важливо також розвивати спеціалізовані пропозиції для різних цільових груп: сімей з дітьми, молоді, старшого покоління, корпоративних клієнтів, людей з особливими потребами. Такий підхід дозволить розширити туристичний сезон та забезпечити більш рівномірне завантаження садиб протягом року [36, с. 43].

Розвиток кооперації та кластерних моделей співпраці є важливим стратегічним напрямком, який дозволить консолідувати ресурси та зусилля суб'єктів сільського туризму для досягнення спільних цілей. Формування туристичних кластерів, які об'єднують садиби, заклади харчування, виробників сувенірної продукції, екскурсійні бюро, транспортні компанії, дозволить створювати комплексні туристичні продукти, підвищувати їх якість та конкурентоспроможність. Перспективною є також міжрегіональна та транскордонна співпраця, зокрема з туристичними організаціями сусідніх країн Європейського Союзу, що відкриває можливості для розробки спільних маршрутів, обміну досвідом, залучення міжнародної технічної допомоги.

Екологізація сільського туризму має стати наскрізним принципом його розвитку, який забезпечить збереження природних ресурсів як основи туристичної привабливості регіону. Стратегічними напрямками є: впровадження енергоефективних технологій у садибах (утеплення будівель, сонячні колектори, теплові насоси); створення ефективних систем водопостачання та водовідведення з очищенням стічних вод; організація роздільного збору та переробки відходів; використання екологічно чистих засобів гігієни та побутової хімії; розвиток органічного сільського господарства як джерела продуктів для гостей; екологічна освіта та формування екологічної свідомості як у господарів садиб, так і у туристів.

Покращення маркетингу та брендингу сільського туризму Закарпаття потребує розробки та реалізації єдиної маркетингової стратегії, яка визначить

цільові аудиторії, ключові повідомлення, канали комунікації, інструменти просування. Важливими елементами стратегії мають бути: створення сильного та впізнаваного бренду сільського туризму Закарпаття; розробка системи візуальної ідентифікації; формування портфоліо туристичних продуктів для різних цільових аудиторій; активне використання цифрових каналів комунікації; участь у туристичних виставках та ярмарках; організація ознайомчих турів для блогерів, журналістів, туроператорів; розвиток системи лояльності для постійних клієнтів; моніторинг задоволеності споживачів та коригування пропозицій на основі отриманого зворотного зв'язку.

Таблиця 3.1

SWOT-аналіз сільського туризму в Закарпатській області

Сильні сторони	Слабкі сторони
▪ Багаті природні ресурси (гори, мінеральні води, ліси)	▪ Поганий стан доріг у гірських районах
▪ Прикордонне розташування з ЄС	▪ Сезонність туристичного потоку
▪ Розвинена інфраструктура (санаторії, садиби)	▪ Відтік молоді, старіння сільського населення
▪ Культурне розмаїття та традиції	▪ Недостатньо кваліфікованих кадрів
▪ Відносна безпека регіону	▪ Обмежений цифровий сервіс і маркетинг
Можливості	Загрози
▪ Попит на внутрішній та оздоровчий туризм	▪ Тривалі наслідки війни, повітряні тривоги
▪ Гранти, міжнародні проєкти (Карпати – ЄС)	▪ Інфляція, зниження доходів населення
▪ Розвиток агротуризму, гастромаршрутів	▪ Конкуренція з іншими регіонами
▪ Рік квіткового туризму, маркетингові кампанії	▪ Зміна клімату, екологічні ризики
▪ Діджиталізація послуг, онлайн-просування	▪ Високі ризики для інвесторів

3.3. Інноваційні підходи до організації сільського туризму в регіоні

Сучасний розвиток сільського туризму Закарпаття характеризується впровадженням низки інноваційних підходів, які дозволяють підвищити якість послуг, розширити цільову аудиторію та забезпечити конкурентоспроможність туристичних продуктів на внутрішньому та міжнародному ринках. Ці інновації охоплюють різні аспекти організації туристичної діяльності – від технологічних рішень до нових форматів взаємодії з відвідувачами та концептуальних змін у розумінні сутності сільського туризму. Впровадження інноваційних підходів відбувається як на рівні окремих господарств, так і в масштабах цілих територій, трансформуючи традиційну модель сільського відпочинку у відповідь на зміни споживчих запитів та глобальні туристичні тренди.

Цифровізація бізнес-процесів стала одним із ключових інноваційних напрямків розвитку сільського туризму Закарпаття. Прогресивні господарі садиб впроваджують системи онлайн-бронювання та оплати послуг, що дозволяє автоматизувати адміністративні процеси, зменшити кількість телефонних узгоджень та підвищити зручність для клієнтів. Розвиваються спеціалізовані регіональні платформи бронювання, які агрегують пропозиції різних садиб, надають можливість фільтрації за різними параметрами та забезпечують прозорість ціноутворення. Такі ресурси як «Відпочинок у Карпатах», «Закарпаття туристичне», «Карпати онлайн» не лише полегшують пошук садиб для туристів, але й стимулюють власників підвищувати якість послуг та дотримуватися заявлених стандартів [37].

Технологічні інновації в облаштуванні садиб зосереджуються насамперед на впровадженні енергоефективних та екологічних рішень. Все більшого поширення набувають системи сонячного нагріву води, фотоелектричні панелі для генерації електроенергії, теплові насоси, системи рекуперації тепла. Ці технології не лише зменшують експлуатаційні витрати та екологічний слід господарств, але й стають додатковим фактором привабливості для екологічно свідомих туристів. Інноваційні підходи застосовуються також у системах водопостачання та водовідведення – впроваджуються локальні системи

біологічного очищення стічних вод, збір та використання дощової води, водозберігаючі технології. Прикладом комплексного підходу є екосадиба «Зелена стежка» у Рахівському районі, яка повністю забезпечує себе електроенергією та теплом за рахунок відновлюваних джерел енергії та використовує замкнуті цикли водоспоживання.

«Розумний дім» як концепція управління житловим простором також впроваджується у сільський туризм Закарпаття. Системи автоматизованого контролю температури, освітлення, безпеки дозволяють оптимізувати використання ресурсів та підвищити комфорт перебування гостей. Особливо актуальними є рішення для дистанційного управління системами опалення та кондиціонування, які дозволяють створити комфортні умови до приїзду гостей без необхідності постійного підтримання температурного режиму в незайнятих приміщеннях. Інноваційним рішенням є також впровадження систем безключового доступу до садиб через мобільні додатки або цифрові коди, що спрощує процедуру заселення та підвищує безпеку. Ці технології особливо актуальні для садиб з безконтактним заселенням, популярність яких зросла в останні роки.

Гастрономічні інновації становлять важливий напрямок розвитку сільського туризму Закарпаття. Традиційна кухня регіону збагачується новими підходами до приготування та подачі страв, створюючи унікальні кулінарні враження для туристів. Зростає популярність концепції "від ферми до столу" (farm-to-table), яка передбачає використання максимально свіжих сезонних продуктів, вирощених безпосередньо в господарстві або закуплених у місцевих виробників. Розвивається ф'южн-кухня, яка творчо поєднує традиційні закарпатські рецепти з сучасними кулінарними техніками та впливами світової гастрономії. Інноваційним підходом є також організація інтерактивних кулінарних заходів – майстер-класів, фуд-сафарі (збір інгредієнтів у лісі, на полонині, в саду з подальшим приготуванням страв), командних кулінарних змагань, дегустаційних сетів з локальними винами та напоями [38].

Спеціалізація та тематизація садиб є перспективним інноваційним напрямком, що дозволяє виділитися на конкурентному ринку та залучити цільові аудиторії з особливими інтересами. На Закарпатті розвиваються садиби, орієнтовані на специфічні види активностей: садиби для спостереження за птахами, садиби для любителів риболовлі, садиби для гірських велосипедистів, садиби для фотографів-пейзажистів. Актуальним трендом є створення садиб з оздоровчим ухилом, які пропонують програми детоксу, йоги, медитації, трав'яні чаї та фітопроцедури. Набуває поширення концепція «дигітал-детокс» садиб, розташованих у віддалених місцях без доступу до мобільного зв'язку та Інтернету, що дозволяє туристам повністю відключитися від інформаційного потоку та відпочити від цифрового перевантаження.

Інноваційною формою організації сільського туризму стало створення тематичних туристичних сіл, де цілісний туристичний продукт формується навколо певної теми, яка відображає унікальність та спеціалізацію конкретного населеного пункту. Наприклад, село Іза розвиває бренд «столиці лозоплетіння», пропонуючи туристам відвідування майстерень, майстер-класи з плетіння, екскурсії до музею лозоплетіння, фестивалі та ярмарки виробів з лози. Село Боржавське розвиває концепцію «винного села» з екскурсіями виноградниками, дегустаціями у винних підвалах, школою сомельє, винними фестивалями. Село Велятино позиціонується як оздоровчий курорт із програмами на базі термальних вод. Такий підхід дозволяє консолідувати зусилля різних суб'єктів туристичної діяльності, створити цілісний туристичний образ села та забезпечити комплексний розвиток території.

Кластерний підхід до організації сільського туризму став інноваційною відповіддю на потребу в координації дій різних учасників ринку та формуванні комплексних туристичних продуктів. На Закарпатті формуються туристичні кластери, які об'єднують садиби сільського туризму, виробників місцевих продуктів, ремісників, заклади харчування, екскурсійні бюро, транспортні компанії. Такі об'єднання дозволяють реалізувати спільні маркетингові стратегії, забезпечити єдині стандарти якості, організувати логістику

туристичних потоків, розробити тематичні маршрути. Прикладом успішного кластера є «Закарпатський туристичний шлях», який об'єднує суб'єктів туристичної діяльності вздовж визначеного маршруту від Ужгорода до Рахова, пропонуючи туристам комплексний продукт з можливістю відвідати різні атракції, розміщуватися в різних садибах та пізнати різноманітність регіону [39].

Інноваційним форматом взаємодії з туристами стала концепція «глибокого туризму» (deep tourism), яка передбачає не просто відпочинок у сільській місцевості, але й глибоке занурення у місцеву культуру, традиції, спосіб життя. Туристам пропонується не лише спостерігати за місцевими звичаями, але й ставати їх активними учасниками – допомагати у сільськогосподарських роботах, готувати традиційні страви, вчитися ремесел, брати участь у фольклорних заходах, спілкуватися з місцевими жителями. Цей підхід трансформує роль туриста з пасивного споживача послуг на активного учасника культурного обміну, що створює більш автентичний та емоційно насичений досвід. Садиби, які практикують концепцію «глибокого туризму», акцентують увагу не стільки на комфорті проживання, скільки на унікальності досвіду та можливості пізнати справжнє сільське життя.

Інтеграція сільського туризму з освітніми програмами є перспективним інноваційним напрямком, який відповідає глобальному тренду на поєднання відпочинку з саморозвитком. На Закарпатті розвиваються формати освітнього туризму – мовні табори, де вивчають місцеві діалекти та мови сусідніх країн; школи традиційних ремесел з курсами різьблення по дереву, гончарства, ткацтва, вишивки; кулінарні школи з вивчення закарпатської кухні; курси з травознавства та фітотерапії; школи виноробства. Особливо перспективним є розвиток програм для дітей та молоді – літніх таборів з екологічною, етнографічною, мистецькою тематикою, які пропонують пізнавальні активності в природному середовищі. Інноваційністю відзначається також концепція «живих лабораторій» (living labs), де туристи можуть брати участь у

дослідницьких проєктах, пов'язаних з вивченням місцевої природи, культури, традицій [40, с. 127].

Впровадження принципів циркулярної економіки у сільський туризм є інноваційним підходом, спрямованим на мінімізацію відходів та максимально ефективне використання ресурсів. Прогресивні садиби розробляють стратегії управління ресурсами за принципом «Zero Waste» (нуль відходів), впроваджують компостування органічних відходів, використання вторинної сировини, мінімізацію пластику, повторне використання води. Інноваційним є підхід до формування замкнутих виробничих циклів, коли відходи одного процесу стають ресурсом для іншого: наприклад, харчові відходи компостуються і використовуються для удобрення городу, який, у свою чергу, забезпечує свіжими овочами кухню садиби. Такі практики не лише зменшують негативний вплив на довкілля, але й стають додатковим фактором привабливості для екологічно свідомих туристів та елементом екологічної освіти [41].

Впровадження цифрових технологій для збагачення туристичного досвіду є одним із інноваційних трендів у сільському туризмі Закарпаття. Розвиваються мобільні додатки з інтерактивними картами, які допомагають туристам орієнтуватися на місцевості, отримувати інформацію про природні та культурні об'єкти, планувати маршрути. Інноваційним рішенням є використання QR-кодів на туристичних об'єктах, які надають доступ до розширеної інформації, аудіогідів, відеоматеріалів. Впроваджуються елементи доповненої реальності (AR), які дозволяють «оживити» історичні події, побачити, як виглядали певні місця в минулому, віртуально реконструювати зруйновані пам'ятки. Ці технології особливо ефективні для самостійного дослідження території туристами та збагачення пізнавального компоненту подорожі [42, с. 65].

Адаптація сільського туризму для людей з особливими потребами є важливим інноваційним напрямком, який розширює доступність туристичних послуг для різних категорій відвідувачів. Прогресивні садиби впроваджують принципи універсального дизайну, створюючи безбар'єрне середовище для

людей з обмеженою мобільністю – пандуси, широкі дверні отвори, адаптовані санітарні вузли, тактильні елементи для людей з порушеннями зору, візуальні системи сповіщення для людей з порушеннями слуху. Інноваційним підходом є розвиток спеціалізованих програм для різних категорій відвідувачів – сенсорні сади для людей з аутизмом, терапевтичні програми з залученням тварин, адаптовані екскурсійні маршрути. Доступний туризм стає не лише соціальною відповідальністю, але й перспективним ринковим сегментом, який має значний потенціал зростання.

Інноваційні підходи до організації сільського туризму також проявляються у розвитку нішевих спеціалізованих напрямків, орієнтованих на вузькі цільові аудиторії з особливими інтересами. Серед таких напрямків – астротуризм (спостереження за зоряним небом у віддалених гірських районах з мінімальним світловим забрудненням); геотуризм (дослідження геологічних особливостей території, відвідування мінеральних джерел, скельних утворень); мікологічний туризм (збирання та вивчення грибів); ентомологічний туризм (спостереження за комахами, особливо метеликами); апітуризм (відвідування пасік, дегустація меду, апітерапія). Ці спеціалізовані напрямки дозволяють розширити туристичний сезон, залучити високоплатоспроможні цільові аудиторії та диверсифікувати туристичну пропозицію регіону.

Інтеграція елементів велнесу та спа у сільський туризм є перспективним інноваційним напрямком, який відповідає глобальному тренду на оздоровчий відпочинок. На Закарпатті, з його багатими природними лікувальними ресурсами, розвиваються різноманітні формати оздоровчого туризму – від традиційних купань у чанах з мінеральною водою до сучасних велнес-програм з елементами йоги, медитації, спеціальними дієтами. Інноваційним підходом є створення садиб-детокс, які пропонують програми очищення організму на основі місцевих продуктів, трав, гірського повітря, мінеральних вод. Розвиваються формати лісотерапії (shinrin-yoku) – оздоровчих прогулянок лісом, які поєднують фізичну активність з медитативними практиками та дихальними вправами. Ці інноваційні підходи дозволяють позиціонувати

сільський туризм Закарпаття не лише як відпочинок, але й як оздоровчу програму, що має особливу цінність для міських жителів.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило досягти поставленої мети та вирішити визначені завдання. За результатами дослідження сформульовано такі висновки:

Сільський туризм як соціально-економічний та культурний феномен являє собою специфічний вид туристичної діяльності, що передбачає тимчасове перебування туристів у сільській місцевості з метою відпочинку та отримання знань і вражень про місцеву культуру, традиції, спосіб життя. Історичні витoki сільського туризму сягають XIX ст., проте активний розвиток він отримав у середині XX ст. в європейських країнах як відповідь на економічні трансформації сільського господарства та пошук альтернативних джерел доходу для сільського населення. Характерними особливостями сільського туризму є його тісний зв'язок із сільським середовищем, використання місцевих ресурсів, персоналізований підхід до туриста, орієнтація на автентичність досвіду.

У загальній класифікації туристичної діяльності сільський туризм займає особливе місце, перебуваючи на перетині кількох класифікаційних ознак. За критерієм місця проведення він належить до туризму в сільській місцевості, за мотиваційною складовою поєднує риси рекреаційного, пізнавального, етнографічного та гастрономічного туризму. За організаційними формами переважно відноситься до індивідуального або сімейного туризму, за способом фінансування – до комерційного. Сільський туризм має тісний зв'язок з агротуризмом, екотуризмом, етнотуризмом, проте є більш широким поняттям, що охоплює всі види туристичної діяльності у сільській місцевості.

Методичні засади дослідження сільського туризму базуються на системному підході, який передбачає розгляд цього феномену як складної відкритої системи з взаємопов'язаними елементами. Ключовими методичними підходами є територіальний (аналіз просторових аспектів розвитку), ресурсний (оцінка туристичного потенціалу території), функціональний (дослідження

функцій туризму в контексті регіонального розвитку), інституційний (аналіз нормативно-правового забезпечення та організаційних засад), маркетинговий (дослідження туристичного продукту, попиту та пропозиції), соціологічний (вивчення соціальних аспектів туристичної діяльності) та економічний (оцінка економічної ефективності).

Закарпаття володіє унікальним комплексом природно-географічних ресурсів для розвитку сільського туризму. Різноманітність рельєфу, сприятливі кліматичні умови, багаті водні ресурси, включаючи мінеральні та термальні води, різноманітна флора і фауна, розвинена мережа природно-заповідних територій створюють привабливе середовище для туристів. Природно-антропогенні ресурси, такі як культурні ландшафти, полонинські господарства, традиційні агроценози, бальнеологічні комплекси, доповнюють природний потенціал регіону та надають йому унікальних рис.

Суспільно-історичні ресурси Закарпаття представлені багатою культурною спадщиною, яка формувалася впродовж століть під впливом різних етнічних груп та цивілізаційних процесів. Археологічні пам'ятки, замки та фортифікаційні споруди, дерев'яні церкви, монастирські комплекси, традиційна архітектура, етнографічні особливості, кулінарна спадщина, фольклор, традиційні свята та обряди формують унікальне культурне середовище, яке є основою для розвитку пізнавального компонента сільського туризму.

Інфраструктурні ресурси Закарпаття, включаючи транспортну, комунікаційну, інженерну та спеціалізовану туристичну інфраструктуру, забезпечують доступність туристичних атракцій та комфортні умови перебування відвідувачів. Проте рівень розвитку інфраструктури, особливо у віддалених гірських районах, залишається недостатнім і потребує модернізації та розширення для забезпечення сталого розвитку сільського туризму.

Сучасний стан розвитку сільського туризму Закарпаття характеризується формуванням розгалуженої мережі садиб різних категорій комфортності, розширенням спектру туристичних послуг, диверсифікацією туристичного продукту. Спостерігається тенденція до професіоналізації діяльності власників

садиб, підвищення стандартів обслуговування, впровадження сучасних технологій бронювання та комунікації з клієнтами. Водночас галузь стикається з проблемами сезонності, нерівномірного розподілу туристичних потоків, недостатньої маркетингової активності, обмеженості інвестиційних ресурсів.

Основними проблемами розвитку сільського туризму Закарпаття є інфраструктурні обмеження, нормативно-правова неврегульованість діяльності, недостатній рівень професійної підготовки кадрів, маркетингові обмеження, сезонність туристичного попиту, недостатній рівень кооперації між суб'єктами туристичної діяльності, екологічні проблеми. Стратегічними напрямками розвитку є модернізація інфраструктури, удосконалення нормативно-правової бази, підвищення кваліфікації кадрів, впровадження цифрових технологій, диверсифікація туристичного продукту, розвиток кооперації та кластерних моделей, екологізація туристичної діяльності, покращення маркетингу та брендингу.

Інноваційні підходи до організації сільського туризму в регіоні включають цифровізацію бізнес-процесів, впровадження технологічних інновацій в облаштуванні садиб, гастрономічні інновації, спеціалізацію та тематизацію садиб, створення тематичних туристичних сіл, розвиток кластерного підходу, впровадження концепції «глибокого туризму», інтеграцію з освітніми програмами, впровадження принципів циркулярної економіки, використання цифрових технологій для збагачення туристичного досвіду, адаптацію для людей з особливими потребами, розвиток нішевих спеціалізованих напрямків, інтеграцію елементів велнесу та спа.

Закарпаття має значний потенціал для подальшого розвитку сільського туризму як важливого сегменту туристичної галузі регіону. Реалізація цього потенціалу потребує консолідації зусиль влади, бізнесу, громадських організацій та місцевих громад, впровадження інноваційних підходів до організації туристичної діяльності, формування конкурентоспроможного туристичного продукту, ефективного використання наявних ресурсів з дотриманням принципів сталого розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алешугіна Н., Зеленська О., Філоненко І. Сучасний стан та характеристика природно-антропогенних рекреаційно-туристичних ресурсів України. Науковий вісник Полісся 1 (28) (2024): 37-55.
2. Галас А. Туристично-рекреаційний потенціал мінеральних вод Закарпатської області (2023).
3. Бойко Н., Висоцька М. Гастрономічний туризм і його роль у туристичній спеціалізації Закарпаття. Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ» July 21, 2023; Paris, France (2023): 217-223.
4. Брич В., Галиш Н. Сталий розвиток туристичної індустрії: екологічний та статистичний вимір (2020).
5. Давидчук О. С. Природні ресурси Закарпаття. Система обліку водних ресурсів (2019).
6. Дмитрук Р., Федикович М., Пелиньо Л. Стан та перспективи використання пам'яток неживої природи Іршавської ОТГ (Закарпатська обл.) (2023).
7. Ginestet, F., Serin J. LEADER (Liaison entre Actions de Developpement de l'Economie Rurale) en Ouest Aveyron (France). Purpan (1995).
8. Гайворонська І. В. Сучасні тенденції та новітні тренди розвитку туризму. Причорноморські економічні студії 37 (2019): 126-132.
9. Грекова Т. М., Василіва Є. М. Агротуризм як напрям соціально-економічного розвитку сільських територій (2023).
10. Гуменюк Г. М., Польова Л. В., Гуменюк А. І. Туристичний кластер як форма розвитку та успіху туристичної діяльності Івано-Франківської області. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління 5 (2022).
11. Іванюк М. В. Організація турів вихідного дня на прикладі Закарпатської області. Івано-Франківськ: ЗВО Університет Короля Данила, 2023.

12. Ілляшенко Ю. Ю. Скансени України як туристичний ресурс. Редакційна колегія (2019): 155.
13. Йордан Н. Родинно-обрядові свята Закарпаття у хореографічному мистецтві (2024).
14. Карпусь А. О. Розвиток сільського (зеленого) туризму в Івано-Франківській області: стан та перспективи (2022).
15. Качала С. В., Стасевич Х. А., Качала Т. Б. Моніторинг послуг екосадиб Карпатського регіону та шляхи підвищення рівня екологізації туризму. *Ecological Safety & Balanced Use of Resources* 27.1 (2023).
16. Куліш В. С. Рекреаційні дестинації Закарпаття: сучасний стан та перспективи розвитку (2020).
17. Ларченко В. І. Деякі історичні аспекти лісорозведення в Україні. Члени оргкомітету (2020): 68.
18. Лендел О. Д. Оцінка стану інфраструктури регіонального ринку туристичних послуг (2020).
19. Махиня С. О. Сільський туризм як фактор соціально-економічного розвитку сільських територій.
20. Машіка Г., Пригара О. Аналіз та оцінка зеленого туризму як елементу підприємства в Закарпатській області. *Економіка та суспільство* 34 (2021).
21. Машіка Г. В., Юхимець М. Основні вектори розвитку зеленого туризму в сільських територіях Закарпатської області (2020).
22. Нірода С. Поширення карстових форм рельєфу в межах Закарпатської області (2023).
23. Овсянік О. В. Особливості проектування бізнес моделей в сільському туризмі (2024).
24. Оптасюк С. Перспективи діяльності живих лабораторій (living labs) в Україні (2024).
25. Пеняк П. С. Руснак В. І. Архітектурні пам'ятки як складова Історико-культурних ресурсів Закарпаття (2022).

26. Пилип'юк, С. В. "Туристично-рекреаційні ресурси Закарпаття: сучасний стан та перспективи розвитку." (2024).
27. Поперешняк С. Моніторинг руху об'єктів засобами геоінформаційних систем. Herald of Khmelnytskyi National University. Technical sciences 329.6 (2023): 312-320.
28. Попович С. Ю. Мережа природно-заповідного фонду Українських Карпат. Лісове і садово-паркове господарство 16 (2019).
29. Роман Л. Ю. Ресурси Закарпаття (2023).
30. Руд Я. Культурний потенціал сільського зеленого туризму в проектній ідеології." Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв 2 (2012): 79-82.
31. Салюк М. Р., Микита М. М., Лета В. В. Вивчення школярами етнокультурного середовища краю (на прикладі Закарпаття) (2022).
32. Сигетій А. М. Роль сільського (зеленого) туризму у розвитку територій Карпатського регіону (2019).
33. Ставська Ю. В. Інфраструктурні чинники розвитку індустрії гостинності у сфері екологічного туризму на Закарпатті. Причорноморські наукові студії. Вип. 61 (2021): 79-87.
34. Стренковська А. Ю., Євдокімова О. М. Проблеми та перспективи розвитку зеленого туризму в Україні. Причорноморські економічні студії 38 (2) (2019): 41-44.
35. Стріляна К., Цигічко М., Хлиніна С. Принципи ZERO WASTE у світі та особистому житті (2023).
36. Тихоненко, Ю. М., Татарчук Ю. О. Сучасні проблеми розвитку туризму в Україні (2020): 177.
37. Тищук І. В., Ільїна О. В. Сільський зелений туризм (2024).
38. Транченко Л. В. Сільський туризм як перспективний напрям зайнятості на селі. Економічний форум 3 (2014): 104–110.
39. Федорка П. П. Розумний регіон Закарпаття та критерії його формування. Scientific Bulletin of UNFU 33.1 (2023): 60-70.

40. Чорнобай Л. М., Корженівська Н. Л. Роль сільського зеленого туризму в забезпеченні комплексного розвитку сільських територій. Подільський вісник 45 (2024): 73–77.

41. Зінчук Т. О., Ковальчук О. Д., Усюк Т. В. Модернізаційна парадигма європейської політики сільського розвитку: інституційний підхід, виклики, перспективи. Economy of Ukraine 67.8 (2024).